
Etiologija ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji

VARSTVOSLOVJE
letn. 24
št. 3
str. 245–275

Silvo Grčar, Katja Eman

Namen prispevka:

Problematika okoljske škode, ki jo povzročijo oborožene sile v mirnodobnem in vojnem času, je predmet preučevanja sociologije, zdravstva, ekologije, kriminologije in drugih ved. Čeprav problem prepoznavajo tudi ekološki kriminologi, pa so manj številni prispevki avtorjev, ki bi analizirali specifične povzročitelje ekološke kriminalitete, kot so oborožene sile. Predstavimo kriminogenost vojaške organizacije in etiologijo ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji.

Metode:

Uporabili smo analizo obstoječih knjižnih in elektronskih virov s področja ekološke kriminologije, ekološke kriminalitete in sociologije vojske. Z deskriptivno metodo, metodo dedukcije in metodo kompilacije smo opisali vsebinsko področje in ga umestili v kontekst ekološke kriminologije.

Ugotovitve:

Med pojavne oblike kriminalitete v vojaški organizaciji uvrščamo tudi ekološko kriminaliteto. Vojaško institucionalno okolje ustvarja, ohranja ali preprečuje okoliščine, ki generirajo splošne in posebne oblike kriminalitete, med njimi tudi ekološko kriminaliteto, katere povzročitelj so oborožene sile.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

S prispevkom smo predstavili kriminogenost vojaške organizacije. Opisali smo izbrane pojavne oblike ekološke kriminalitete in kriminogene predispozicije oboroženih sil za povzročitev ekološke kriminalitete. Znanstveno preučevanje mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil v kontekstu ekološke kriminologije predstavlja novost in tudi prispevek k obstoječemu znanju na področju (ekološke) kriminologije in sociologije vojske.

Ključne besede: vojska, ekološka kriminaliteta, okoljska škoda, oborožene sile, vojaška organizacija, vojaška kriminologija, vojaška kultura, ekološka kriminologija, vojaška sociologija.

UDK: 355/359:504

Etiology of environmental crime in the armed forces

Purpose:

The issue of environmental harm caused by the armed forces in peacetime and wartime is the subject of study in sociology, health, ecology, criminology and other sciences. Although the problem is also recognized by green criminologists, there are fewer contributions from authors who would more comprehensively analyze specific perpetrators of environmental crime, such as the armed forces. We introduce the criminogenic potential of the military institution and etiology of the environmental crime in military institution.

Design/Methods/Approach:

Analysis of existing book and electronic resources in the field of green criminology, environmental crime and military sociology. We used a descriptive method, a deduction method and a compilation method to describe the content area and place it in the context of green criminology.

Findings:

Environmental crime is one of the manifestations of crime in a military organization. The military institutional environment creates, maintains or prevents circumstances that generate general and specific forms of crime, including environmental crime, which is caused by the armed forces.

Originality/Value:

With this paper, we presented the criminogenic nature of a military organization. We have described selected manifestations of environmental crime and criminogenic predisposition of the armed forces to perpetrate environmental crime. The scientific study of the peacetime activities of the armed forces in the context of green criminology represents a novelty and also a contribution to the existing knowledge in the field of (green) criminology and military sociology.

Keywords: military, environmental crime, environmental harm, armed forces, military organization, military criminology, green criminology, military sociology.

UDC: 355/359:504

1 UVOD

Naravno okolje je tako pomembna prvina, da jo je družbena skupnost zavarovala s kazensko-pravno zakonodajo. Ekološka odklonkost se odraža kot ekološka kriminaliteta, iz česar izhaja potreba po inkriminaciji določenih ravnanj, ki ogrožajo okolje (Pečar, 1981). V pravnem smislu je ekološka kriminaliteta nezakonito ogrožanje in uničevanje okolja in je opredeljeno kot ravnanje, ki je v nasprotju s (kazensko)pravnim varstvom okolja (Eman in Meško, 2012). V širši opredelitvi se ima za ekološko kriminaliteto vsako dejanje, storjeno z naklepom povzročiti škodo ali dejanje z možnostjo povzročitve škode ekološkimi in/ali biološkimi sistemom z namenom pridobiti poslovno ali osebno korist (Pečar, 1981), oziroma je ekološka

kriminaliteta vsako dejanje, ki pomeni kršitev okoljske zakonodaje (Clifford, 1998). Ekološka kriminaliteta je vsako začasno ali trajno dejanje ali opustitev, ki je po (med)nacionalni zakonodaji določena kot odklonska, ki povzroča kakršnokoli obliko škode (umetna sprememba, poslabšanje, obremenitev, degeneracija ali uničenje) enemu ali več od osmih elementov, ki sestavljajo naravno okolje, ali pa povzroči motnjo v naravnih okoljskih ciklih (Eman in Meško, 2014). Za razliko od pravne opredelitve pa sociološka definicija kriminalitete predpostavlja, da nekatera dejanja ne predstavljajo kršitve kazenskega prava, vendar so tako škodljiva, da imajo značaj kaznivega dejanja (Situ in Emmons, 2000). Glede na takšno opredelitev ekološke kriminalitete vsebina kazenskopravne zakonodaje ni izključno merilo za določanje, katera dejanja ogrožajo naravno okolje ter varnost in zdravje človeka. Še posebej če upoštevamo, da imajo človekove dejavnosti z enakimi posledicami v procesu zaznavanja za družbeno sprejemljive, nesprejemljive (čeprav zakonite) in prepovedane. V slednjem primeru je enako ravnanje človeka v razmerju do narave opredeljeno kot prepovedano z zakonom (ekološka kriminaliteta) (Eman, 2011). Podobno gre v procesu kriminaliziranja okoljske škode (angl. *environmental harm*). Definiranje okoljske škode namreč izhaja iz različnih konceptualnih izhodišč do okoljskih vprašanj. Tovrstna škoda je v nacionalnih zakonodajah in mednarodnih sporazumih opredeljena kot kazniva. Klasična kriminologija dejanja zoper okolje deli na zakonita in nezakonita. V ekološki konceptualizaciji gre za holistično razumevanje razmerja med vrstami in okoljem, medtem ko okoljsko škodo obravnavamo legalistično, z ekološke perspektive ali z vidika pravičnosti (angl. *environmental justice, ecological justice, species justice*) (White, 2008b). V širšem smislu je ekološka kriminaliteta definirana kot okoljska škoda, katere povzročitelji so države, korporacije in drugi vplivni akterji, ki imajo moč legalizirati kriminogene prakse s škodljivim vplivom na okolje (White in Heckenberg, 2014). Glede na povzročitelje ločimo štiri tipe ekološke kriminalitete, in sicer korporativno (industrijsko onesnaževanje, proizvodnja toksičnih odpadkov, tveganja na delovnem mestu, okoljsko onesnaževanje), organizirano (organizirana kriminaliteta in trgovanje z nevarnimi odpadki, trgovina z redkimi rastlinskimi in živalskimi vrstami), vladno (testiranje jedrskega orožja, odstranjevanje nevarnih odpadkov, vojaške operacije) in posameznik (ločevanje odpadkov, nezakonito odlaganje odpadkov) (Situ in Emmons, 2000). Nekateri avtorji mirnodobne dejavnosti oboroženih sil povezujejo z ekološko kriminaliteto (Eman, 2012; Proechel, 2007; Ruggiero in South, 2010; Stefes in Theodoratos, 2017). Ob vedno večjem zavedanju javnosti o pomenu varovanja okolja je razumljivo, da navedeno problematiko obravnavajo različne znanstvene discipline, med katere sodi tudi kriminologija. Ekološka kriminaliteta je v slovenskem akademskem prostoru izčrpno predstavljena (Eman, 2011; Eman in Meško, 2012; Eman, 2013; Eman idr., 2013; Eman in Meško, 2014), medtem ko so med prispevki manj številna dela, ki okoljsko škodo oziroma ekološko kriminaliteto povezujejo s specifičnimi povzročitelji, kot so oborožene sile.

V vojnah je povzročena obsežna okoljska škoda, ki se običajno smatra kot vzporedna škoda (angl. *collateral damage*), čeprav temu ni nujno tako, saj je določena okoljska škoda tudi v vojni povzročena namerno. Oborožene sile se pripravljajo na vojno tudi v mirnodobnem času na način in s sredstvi, ki so namenjena

vojskovanju, kar ima določen negativen vpliv na okolje. Dodatno tveganje za okolje predstavlja vojaška organizacija per se, ki je družbena organizacija z neizogibnim sistemskim vplivom na okolje vključno z njenimi posamezniki, ki lahko zlorabijo svoj položaj (z namenom ali opustitvijo) na račun okolja. Oborožene sile so specializirana oborožena organizacija države, pripravljena in organizirana za vodenje oboroženega boja. V širšem smislu, glede na notranjo ureditev v državi, v sestavo oboroženih sodijo tudi druge oborožene formacije (milica, teritorialna obramba, nacionalna garda ipd.) (Ratković, 1981). »Oborožene sile so specializirana oborožena formacija države, organizirana in pripravljena za izvajanje oboroženega boja. Kot del državne organizacije so oborožene sile glavni nosilec varovanja neodvisnosti in ozemeljske celovitosti države, danega političnega in gospodarskega sistema oz. izvajanja državne politike v vojni« (Grizold, 1999, str. 44). Tako definirane oborožene sile so državna organizacija, ki je oborožena, organizirana in pripravljena za izvajanje oboroženega boja v okviru izvajanja vojaške obrambe. Oborožene sile so torej tiste, ki izvajajo vojaško obrambo oziroma oborožen boj in jih v svojem namenu ločimo od oboroženih sil, ki so sicer organizacijsko in strukturno del nacionalnovarnostnega sistema, vendar njihov namen ni izvajanje vojaške obrambe (policija, civilna zaščita, varnostne službe in drugo). Vojaška sociologija (angl. *military sociology*) temelji na delih *The Soldier and the State* (Huntington, 1957) in *The Professional Soldier* (Janowitz, 1964). Ta preučuje notranja razmerja v vojaški organizaciji (organiziranost, vrednote, vojaški profesionalizem, upravljanje z nasiljem ipd.) ter razmerja vojaške organizacije do civilne družbe in obratno (McGarry in Murray, 2018; Segal, 2007). Kot taka ne ponuja odgovorov na nekatera kriminološka vprašanja, med katerimi je tudi razmerje oboroženih sil do naravnega okolja. Kritične vojaške vede poskušajo odgovoriti na vprašanja, zakaj vojska ravna na specifičen način in kaj določa omejitve njenega delovanja (Basham idr., 2015). Kritične vojaške vede problematizirajo idejo, da meja med povsem vojaškim in civilnim ni več tako jasno prepoznavna, kot je bila v preteklosti. Varno in zdravo naravno okolje je prvina, ki si jo delita tako civilna družba kot vojaška organizacija. Kriminologi so sicer preučevali vojno, vojne zločine, vojno kot zločin in vojake kot žrtve vojn (t. i. kriminaliteta države), medtem ko kriminološko raziskovanje ni povsem zaobjelo problema vojne v razmerju do narave (O'Sullivan in Walters, 2016). Slabo razvitost kriminologije vojne Kanduč (2003) pojasnjuje z dejstvom, da je večina najvplivnejših kriminologov iz držav, ki so bile vpletene v najbolj krvava (neo) imperialistična osvajanja.

Zgodnejša preučevanja kriminalitete v vojski so se ukvarjala z vprašanjem kriminalnega potenciala v vojaški organizaciji oziroma kolikšen je delež obravnavanih kaznivih dejanj v vojski v primerjavi z deležem na ravni države (Karlen in Pepper, 1952). Zanimanje je bilo razumljivo glede na dejstvo, da je bilo na primer v Združenih državah Amerike na vrhuncu mobilizacije, v času 2. svetovne vojne, 10 % prebivalstva v aktivni vojaški službi. V času vojne je bilo zaradi potreb vpoklicanih tudi več tisoč nekdanjih obsojencev (Karlen in Pepper, 1952). Kriminološka preučevanja vojske so bila usmerjena na kriminalnost vojne ter držav in posameznikov, ki so sodelovali v vojni. Izražena je bila potreba po kritični kriminološki analizi vojaške organizacije kot družbene institucije,

razvoju metodoloških pristopov (etnografska raziskava) in uporabi teoretičnih konceptov (relativna in strukturalna deprivacija). Kriminološka preučevanja v vojaškem institucionalnem kontekstu so bila namreč usmerjena predvsem v konvencionalno razumevanje kriminalitete (McGarry in Murray, 2018). Od večinoma kriminološkega preučevanja vojnega nasilja se je preučevanje usmerilo tudi k prepoznavanju položaja žensk v vojni, moralni in čustveni kompleksnosti vojne in njenega vpliva na vsakdanje življenje. S tem je bilo preseženo dotedanje enačenje družbene kriminalitete s kriminaliteto v vojaški organizaciji. Slednja naj bi namreč zgolj prispevala k skupni državni statistiki o kriminaliteti (Jamieson, 1998). Kasneje so se kriminologi ukvarjali predvsem s pojavom genocida v času vojne in zločini v vojni, medtem ko se je zanimanje kritičnih kriminologov za preučevanje vojaške organizacije (Ruggiero, 2005) povečalo po terorističnem napadu v ZDA leta 2001 in posledično vojnah v Afganistanu in Iraku (McGarry in Murray, 2018). Ti dogodki so spodbudili razvoj vojaške kriminologije (angl. *military criminology*), ki je odstrla zločine, ki jih povezujemo z vojaško organizacijo (angl. *crimes by militaries, crimes within militaries*) (Wadham in Goldsmith, 2018). Tovrstne zločine so dotlej uvrščali v drug tip zločinov (državna in korporativna kriminaliteta, družinsko nasilje ipd.) (Taylor idr., 2013; Vaughan, 1999) ali je bila raziskovalna pozornost usmerjena predvsem v vojne zločine (Wadham in Goldsmith, 2018). Čeprav je Bryant (1979) konkreten glede opisovanja odklonskega ravnanja v vojaški organizaciji (predvsem v ameriških oboroženih silah), je dosedanje kriminološko preučevanje institucionalnega vojaškega okolja dokaj skromno (McGarry in Murray, 2018), medtem ko je kriminologija vojske v zgodnji fazi celovitejšega razvoja (Wadham in Goldsmith, 2018).

Namen prispevka je predstavitev kriminogenosti oboroženih sil in v ta kontekst umestiti pojav ekološke kriminalitete, katere povzročitelj so oborožene sile. V prispevku smo uporabili analizo obstoječih knjižnih in elektronskih virov s področja ekološke kriminologije, ekološke kriminalitete in sociologije vojske. Z deskriptivno metodo, metodo dedukcije in metodo kompilacije smo opisali vsebinsko področje in ga umestili v kontekst ekološke kriminologije. V prvem poglavju so predstavljene kriminogenost in nekatere oblike kriminalitete, ki so lastne vojaški organizaciji. V drugem poglavju pa so predstavljene nekatere oblike ekološke kriminalitete v oboroženih silah in opredeljeni kontekstualni vzroki za ekološko kriminalito v oboroženih silah. V sklepnem delu prispevka odgovorimo na vprašanje, kako konceptualizirati ekološko kriminaliteto, katere povzročitelj so oborožene sile ali njeni posamezniki.

2 KRIMINOGENOST VOJAŠKE INSTITUCIJE

Z delom White Collar Crime je Sutherland (1949) prispeval k spremembam v kriminološkem preučevanju vojaške organizacije na dva načina. Po prvem je pozornost preučevanja preusmeril k organizacijam, ki so imele v družbi ugleden status, med njimi tudi oborožene sile. Po drugem pa je opozoril na kriminogenost institucionalnega okolja, v katerem se prokriminalne vrednote in vedenja prenašajo od izkušenih na manj izkušene novozaposlene. S tem je neposredno nakazal na ključne značilnosti in razumevanje generiranja vojnih zločinov in zločinov v

vojaški organizaciji (Wadham in Goldsmith, 2018). Bryantovo delo *Khaki Collar Crime: Deviant Behaviour in the Military Context* (Bryant, 1979), v katerem piše o odklonskem vedenju v vojaški organizaciji, izraža vpliv Sutherlandove teorije o kriminaliteti belih ovratnikov (Sutherland, 1949) in zanimanja za poklicno deviantnostjo (angl. *occupational deviancy*) (McGarry in Murray, 2018). Brants (2007) je iskal vzporednice med teorijo o beloovratniški kriminaliteti (angl. *white collar crime*), korporacijski kriminaliteti (angl. *corporate crime*) in mednarodnimi zločini, kot so vojni zločini, zločini proti človečnosti in genocid (angl. *war crimes, crimes against humanity, genocid*), ter opozoril na obstoj analogije v organizirani sistemski kriminalnosti (angl. *systemic criminality*). Sicer loči med kazensko odgovornostjo posameznikov, ki izvajajo zločine na terenu, vojaškimi poveljniki, uradniki in politiki. Generali so odgovorni za kazniva ravnanja in opustitve (angl. *gold-collar crimes*), politiki pa za načrtovanje zločinske politike. Mednarodna kazenska zakonodaja nalaga odgovornost tistim avtoritetam, ki izdajajo ukaze, načrtujejo in usmerjajo politiko ter na splošno soustvarjajo družbene pogoje za izvrševanje zločinov, ali pa so v položaju, v katerem bi lahko preprečili zločine (Brants, 2007; International Criminal Court [ICC], 1998).

Družbene organizacije v izrednih razmerah odklonsko vedenje legitimirajo z uporabo tehnik nevtralizacije (racionalizacija, birokratizacija, normalizacija, dehumanizacija). Uporaba določene terminologije, kot sta »kolateralna škoda« med bombardiranjem mest ali »zastraševanje« v primeru uničevanja kmetijskega pridelka, izraža moralno nevtralnost ali moralno opravičenost za izvrševanje zločinov (Brants, 2007). Vaughan (2007) piše o t. i. normalizaciji deviantnosti (angl. *normalization of deviance*) in kulturni prilagoditvi (angl. *cultural conformity*) in pojasnjuje, zakaj so posamezniki v neki instituciji sposobni izvesti najskrajnejša dejanja (Vaughan, 2007). Podrejeni v vojaški organizaciji so manj avtonomni, kar povzroča resnično in zaznano redukcijo moralne odgovornosti. Čeprav neko dejanje zaznavajo kot nemoralno, menijo, da niso imeli izbire ali pa da so samo izvajali ukaze nadrejenega. Če posameznik sebe dojema zgolj kot instrument za izvrševanje nalog in se s tem razbremeni odgovornosti za svoje ravnanje, so ustvarjeni pogoji za pojav t. i. zločinov iz ubogljivosti (Milgram, 1974; Wingrove-Haugland, 2015). V vojaškem napadu na Irak leta 2003 ni šlo zgolj za zločin vplivnih (angl. *crime of the powerful*), ampak za sodelovanje v kolektivnem zločinu iz ubogljivosti. Kanduč (2003) meni, da so se v pripravah na vojno, sistemski ljudje – konformisti, v strahu pred izgubo službe uklonili racionalni logiki sile. V »moralni« vojni v Iraku so sodelovali običajni ljudje in uradniki (ki so samo opravljali svojo službo), ki so v svojem konformizmu podpirali priprave državnega aparata na vojno v Iraku, ki je bila, kot se je izkazalo, vse prej kot pravična.

Vojaška organizacija ima značilnost, ki jo prepoznavno loči od ostalih družbenih organizacij, in sicer, da je ravnanje njenih pripadnikov natančno določeno predvsem z institutom izvrševanja ukazov in spoštovanja vojaške discipline. Poseben pomen v vojaški organizaciji ima slovesna prisega, ki pripadnika zavezuje k izvrševanju nalog pri obrambi domovine in kodeks vojaške etike. S prvim institutom so pripadniki v obrambi domovine pripravljani žrtvovati svojo najvišjo vrednoto – življenje, z drugim pa so zavezani k »plemenitemu« ravnanju pri opravljanju vojaškega poklica. Nošenje orožja in možnost njegove

uporabe je izrazita značilnost, ki vojake loči od civilistov. Z orožjem je namreč mogoče vsiliti svojo voljo, kar predstavlja dodaten atribut, ki krepi večvrednostno samozaznavo vojaka napram civilni družbi. Vojaška organizacija je totalna institucija, posameznika resocializira z namenom, da bi učinkovito uresničeval organizacijske cilje. Nekateri avtorji (Goffman, 1961) pišejo o »mortifikaciji jaza«. Vojaki so podvrženi ne le procesu fizične in psihološke spremembe, temveč tudi ponotranjenju vojaške kulture, preko katere vojaška organizacija doseže, da posameznik postane kolektivni del »vojaškega organizma« (Walklate in McGarry, 2016).

Bryant (1979) izpostavi, da posamezniku v vojski odvzamejo večino civilnih pravic in svoboščin. Podvržen je strogi disciplini in omejitvam. Civilno kazensko sodišče in vojaško sodišče imata različen namen. Medtem ko prvo preprečuje protidružbeno vedenje, slednje od posameznika zahteva nevarne odgovornosti, ki so civilistom tuje (Knudten, 1970, citirano v Bryant, 1979). Običajno imajo vojaška sodišča pristojnost tudi izven matične države na območjih, kjer so nameščene vojaške enote. S podpisom pogodbe o zaposlitvi v vojski se posameznik zaveže k spoštovanju zakonov in običajev v vojaški organizaciji. Kljub temu ohrani dolžnosti in odgovornosti državljana, ki mu sodi civilno sodišče po civilni kazenski zakonodaji, če zagreši kaznivo dejanje (Geeting Monroe, 1942). Vojaške osebe v Republiki Sloveniji na primer kazensko odgovarjajo po kazenskem zakoniku, odškodninsko pa po predpisih, ki veljajo za javne uslužbenke (»Zakon o obrambi (ZObr-UPB1)«, 2004, 56. člen). Vojaška disciplina je v 7. točki Pravil službe v Slovenski vojski opredeljena kot »brezpogojno, natančno, pravilno in pravočasno izpolnjevanje vojaških dolžnosti v skladu s predpisi, temi pravili službe ter akti vodenja in poveljevanja« (»Pravila službe v Slovenski vojski (PSSV)«, 2009). Za kršitev vojaške discipline je zoper kršitelja lahko uveden poseben disciplinski postopek, v katerem se ugotavlja njegova odgovornost. Če se ugotovi, da je pripadnik v disciplinskem postopku odgovoren za kršitev vojaške discipline, se mu lahko izreče ustrezen disciplinski ukrep. Pri vojaški disciplini gre za posebno obliko odnosov med pripadniki in predstavlja pogoj za učinkovito delovanje vojaške organizacije. Vojaška disciplina ima za posameznika tudi sociološki pomen (Garb, 2007). Usklajeno, standardizirano in pričakovano ravnanje povečuje integritetnost, varnost in zmanjšuje zmedo posameznika. S spoštovanjem vojaške discipline se poveča motiviranost vojaške enote za izvajanje nalog in zmanjšuje vpliv strahu na entropijo enote. Vojaška disciplina ohranja institucionalizacijo oziroma ritualizacijo čustev, katerih izražanje je zreducirano na vojaške rituale (Jelušič, 2002). Vojaško disciplino povezujemo z vojaško poslušnostjo, nemalokrat pa ima negativno konotacijo v povezavi s primeri, v katerih je bil ta ali oni profesionalni institut zlorabljen (Garb, 2007).

V povezavi z vojaško profesijo častniški zbor predstavlja njen najbolj profesionaliziran del (Garb, 1995). Na drugi strani pa so vojaki tisti, ki neposredno opravljajo zahtevane naloge na terenu in v zvezi z vojaško profesijo predstavljajo njen manj profesionaliziran, to je poklicni del. Častniški zbor ima, med ostalimi nalogami, odgovornost opravljati zahtevane naloge, določati prioritete opravljanja nalog, načrtovati delovanje, usmerjati delovanje enot in spoštovati veljavne predpise. V vojaški organizaciji se naloge izvajajo na podlagi ukazov, ki

se, ob izpolnitvi določenih pogojev, morajo izvesti. Pripadnik vojaške organizacije mora izvajati ukaze nadrejenih brez ugovaranja, popolno, dosledno, pravilno in pravočasno. Določilo 62. točke Pravil službe v Slovenski vojski, po kateri mora podrejeni izvesti ukaz tudi, če ne razume širšega pomena in namena ukaza. Podrejena vojaška oseba, skladno s 65. točko Pravil službe v Slovenski vojski, ne sme izvesti ukaza, »ki je v nasprotju z mednarodnim vojnim in humanitarnim pravom, ali če je očitno, da bi storila kaznivo dejanje« (»PSSV«, 2009) ali ukaza, če ta pomeni neposredno nevarnost za njeno zdravje in življenje, ne gre pa za izvajanje pomoči ob naravnih in drugih nesrečah, za sodelovanje v mednarodnih obveznostih oziroma za opravljanje bojnih nalog v miru (»PSSV«, 2009, 66. točka). V primeru institucionalnih oz. sistemskih kršitev kazenske in okoljske zakonodaje obstaja verjetnost, da poveljniki vojaške organizacije ne prepoznajo deviantnega ravnanja, še manj pa je pričakovati, da ga bodo prepoznali vojaki, ki na terenu izvajajo naloge. Problematično je tudi v primeru, ko vojaška organizacija predvsem preko poveljnikov ni dovolj proaktivna glede ozaveščanja vojakov o kaznivih dejanjih tako v mirnodobnem času kot v vojni oziroma v primerih, ko vojaška organizacija ni pripravljena zaščititi posameznikov, ki se uprejo izvajanju nezakonitih ukazov (Caron, 2019).

Pojav kriminalnih dejanj oziroma odklonskega vedenja v vojaški organizaciji povežemo s specifično strukturo, sociokulturnim kontekstom, neformalnim nadzorom in omejitvami v vojaški kulturi ter cilji vojaške organizacije (Bryant, 1979). Vojaškega institucionalnega okolja ne gre enačiti s tistim v politično družbenih strukturah (McGarry in Murray, 2018). Skladno s pristopom, kot ga ponuja levi realizem, vojaška organizacija vzpostavlja dialektični odnos s kriminalci, žrtvami in javnostjo ter predstavlja eno od institucij družbenega nadzorstva, kar jo povezuje s širšimi družbenopolitičnimi vprašanji varnosti. Vzroki za kriminaliteto niso zgolj nezaposlenost, revščina ali osebnostne lastnosti, ampak razredna prostislovja, statusne razlike in narava vplivnih organizacij. Vzroke za kriminaliteto pripisujemo tudi subkulturi in družbenoekonomski situaciji, v kateri so povzročitelji. Relativna deprivacija nastaja kot posledica primerjave okoliščin posameznika z nekom, ki naj bi bil enak, vendar temu ni tako. Neenaka družbenoekonomska razmerja »med enakimi« vodijo v marginalizacijo, neenakost in nepravilnost (Young, 1992). Vojaška organizacija skozi kastni sistem ustvarja in ohranja strukturalno neenakost (Bryant, 1979). Ohranja se vzorec statusnih razlik med častniki ter podčastniki in vojaki, ki se izraža v podrejenosti, strogi disciplini in pomanjkanju. Medtem ko se častniški kader pogosto rekrutira iz akademskega okolja, se vojaki in podčastniki rekrutirajo iz okolja z ekonomskim pomanjkanjem, z nižjo izobrazbo oziroma iz družbenega dna (Gee, 2007). Statusna neenakost je nemalokrat vzrok za nasilje in konflikte med poveljniki in podrejenimi. Ne gre samo za hierarhično neenakost, temveč se relativna deprivacija v vojaški organizaciji manifestira tudi na področju spola, spolne usmerjenosti, etničnosti, izvajanja nalog in podobno. Izkušnje, pridobljene v institucionalnem okolju vojaške organizacije, lahko povzročijo strukturalno deprivacijo, pri čemer gre za pomanjkanje družbenih, ekonomskih in emocionalnih sposobnosti posameznika za ponovno vključitev v civilno življenje. S svojim prispevkom *Beyond Khaki Collar Crime: Thinking Criminologically about the Military Institution and its*

Personnel sta McGarry in Murray (2018) poskušala narediti premik k bolj kritični kriminološki obravnavi vojaške organizacije. Pojav vojne se je kriminološko obravnavalo zgolj kot »šola za učenje kriminalitete«, v kateri so mladi vojaki pridobili izkušnje za izvajanje nasilja in različnih oblik odklonskega vedenja, s katerim so po vrnitvi v domovino »okužili« civilno družbo in zgolj prispevali v »prežvečeno« kriminalno statistiko (Jamieson, 1998) brez vpliva na spremembo državne politike (Walters, 2007). S takšnim pojmovanjem je omejeno objektivno kriminološko raziskovanje, pri čemer ostajajo odprta vprašanja moči, družbene kontrole in obstoječe družbene ureditve. Ne nazadnje vojaška organizacija v razmerju do civilne družbe še naprej ostaja osiromašena glede razumevanja odklonskosti in škodljivih praks lastne institucije (Walters, 2007).

Na institucionalni vpliv vojaške organizacije nas opomni Wadham (2016) s prispevkom *The Dark Side of Defence: Masculinities and Violence in the Military*, v katerem piše o potrebi za preučevanje potenciala za nasilje v vojaški organizaciji in kontekstu, v katerem ga ta spodbuja in institucionalizira. Nasilje je strukturirano znotraj vojaške organizacije, države in civilne družbe. S prispevkom o »temni strani obrambe« opozori na kriminalne prakse maltretiranja (angl. *hazing, bastardization, bullying*) in spolno nasilje. Vojaška organizacija je maskulinizirana (Pershing, 2006) navkljub visoki vključenosti žensk in različnosti nalog, ki jih opravlja vojska (humanitarne, mirovne, bojne naloge). V procesu izgradnje novega kadra in ohranitve vojaških vrednot vojaška organizacija spodbuja in tolerira nasilje. V povezavi z navedbo primera strelskega pohoda iz leta 1987 Wadham (2016) vojaški organizaciji pripisuje del odgovornosti za izvajanje systemskega pristiska na kompromitiranega posameznika z osebnostnimi motnjami, katerega ravnanje se je končalo tragično. V poglavju o vojaški kriminologiji piše o razmerju do dopustnega (zaželenega) in nedopustnega nasilja v vojaški organizaciji (Wadham, 2016, str. 273). Z izgradnjo rekruta se povečuje kulturna distanca (angl. *cultural gap*) glede na civilno okolje, v kateri se oblikujejo vrednote superiornosti, drugačnosti in pomembnosti v razmerju do civilne družbe. Nasilje v vojaški organizaciji predstavlja konstitutivni element vojaške kulture (Wadham, 2016).

Vojaška organizacija velja za vplivno organizacijo, ki svoje morebitne kriminalne prakse in vrednote, skozi proces institucionalizacije, prenaša na svoje člane. Dinamični sistemi neizogibno generirajo sekundarne posledice, ki so lahko v nasprotju s prizadevanji organizacije (Vaughan, 1999). Organizacije v notranjem okolju razvijejo škodljive prakse (nepravičnost, pohlep, maščevanje, želja po moči in oblasti), ki so v zunanjem okolju prepoznane kot neetične, nelegalne ali sprejete z zaničevanjem in obsojanjem (Griffin in O'Leary-Kelly, 2004). Bistvo je, da vojaška organizacija v tem smislu uporablja prakse in tehnike, ki na bolj ali manj brutalen način (Østvik in Rudmin, 2001) prisili posameznike v konformizem z namenom, da bo organizacija učinkovita v doseganju svojih ciljev. Proces vodenja v organizaciji pozitivno ali negativno vpliva na učinkovitost doseganja organizacijskih ciljev. Vodilni pomembno vplivajo na razvoj organizacijske kulture. Organizacijska kultura pomeni skupek vrednot, norm in ravnanj, ki jih spoštujejo vsi člani organizacije. Toksično voditeljstvo (angl. *toxic leadership*) (Aubrey, 2012) pomeni škodljiv način vodenja podrejenih, s čimer posameznik na vodstvenem položaju ogroža vsebino organizacijske kulture. Takšni »škodljivi«

voditelji preko različnih škodljivih praks (favoriziranje, nepravilnost, neenakost, nezaupanje, omalovaževanje, racionalizacija, maltretiranje, podkupovanje, pritiski) ustvarjajo pogoje za lastno dobrobit ali dobrobit »somišljenikov« na račun kolektiva in organizacije (Aubrey, 2012). Takšno neprimerno vodenje ima škodljive posledice za organizacijo. Še bolj je problematično, ko organizacija ustvarja takšno delovno okolje, v katerem je škodljivo voditeljstvo še bolj persistentno, razširjeno ali celo sprejeto kot nekaj običajnega oziroma za preprečevanje le tega uporablja neprimerne rešitve (Aubrey, 2012).

Oporočene sile se v mirnodobnem času pripravljajo za opravljanje nalog v vojni, zato morajo biti njeni pripadniki pripravljani na najtežje preizkušnje. Vojak v boju lahko izgubi življenje, hkrati pa se uri, da z orožjem vzame življenje nasprotniku. Vojaška organizacija si prizadeva usposobiti vojaka, da vojak »tarče« ne dojema kot človeka, ampak dehumanizira tistega, zoper katerega namerava uporabiti smrtonosno silo. Wingrove-Haugland (2015) izpostavi problem moralne občutljivosti (angl. *moral sensitivity*) v vojaški organizaciji. Proces dehumanizacije v vojski zmanjšuje raven moralne občutljivosti za soljudi, ki je sicer naravno prisotna v človeku posamezniku. Omejitev moralne občutljivosti je potrebna, da bi vojake lahko pripravili na voljno in učinkovito uporabo smrtonosne sile zoper nasprotnika. Vojska za omejitev moralne občutljivosti v procesu dehumanizacije uporablja avtoriteto, stereotipe in vloge. Slednja je po Wingrove-Haugland (2015) najprimernejša, ker zmanjšuje verjetnost za pojav neželenega ravnanja v boju. Vojaki v tem primeru legitimizirajo uboj nasprotnika, ker bi ta v nasprotnem pokončal njih same. Kljub temu psihološke posledice omejevanja moralne občutljivosti lahko preprečijo uspešno integracijo vojaka v civilno družbo, kjer nadaljuje izvajanje nasilja nad državljani (Wingrove-Haugland, 2015). Karlen in Pepper (1952) ugotavljata, da ni mogoče z zanesljivostjo trditi, da vojaška organizacija kot institucija prispeva k porastu ali zmanjšanju števila kaznivih dejanj njenih pripadnikov. Vojaška organizacija z integracijo v vojaško službo posameznikom začasno prepreči, da bi nadaljevali s kriminalno preteklostjo, hkrati pa jim, v anonimnosti uniforme, omogoča nove priložnosti za kriminalna dejanja (Karlen in Pepper, 1952).

3 KRIMINALITETA V VOJAŠKI ORGANIZACIJI

Vojaška organizacija je institucija, katere značilnost je upravljanje z nasiljem. Vojska ima svoje norme, standarde in zahteve, ki jim morajo zadostiti posamezniki, ki se želijo vključiti v organizacijo. Vojska v selekcijskih postopkih (zdravstveni, psihofizični, varnostni, usposabljanje) prepozna in izloči neprimerne kandidate z namenom, da bi se uspešno vključili v organizacijo in izpolnjevali pričakovane naloge. Neželena odklonska nagnjenja posameznikov je mogoče prepoznati kasneje med opravljanjem vojaške službe. Kljub temu, v posameznih primerih, vojaški organizaciji ne uspe preprečiti deviantnega ravnanja takšnih posameznikov.

Vsaka organizacija ima lastno kriminaliteto in tudi za vojsko so značilna odklonska vedenja, kot so zloraba alkohola in drog, spolno nasilje, kraje in umori (Bryant, 1979). Čeprav ima vojaška organizacija izrazito hierarhično strukturo,

vrednote, etični kodeksi in interni sistem discipliniranja, je kot družbena organizacija lahko kriminogena. Kriminogenost pomeni prisotnost dejavnikov tveganja, ki med drugim vključujejo kriminalno osebnost; asocialnost vrstnikov, vrednot in prepričanj; impulzivnost; zlorabo substanc in družinsko disfunkcionalnost, ki so na podlagi preučevanj povezani z agresivnim vedenjem (»Criminogenic«, n. d.). Kriminogena je lahko tudi civilna institucija. Podjetja, ki sicer niso kriminalna, v prizadevanju za doseganje tržnih ciljev ustvarjajo razmere za pojav kriminalitete ali neetičnega ravnanja. Organizacijska kriminaliteta v tem smislu je produkt kriminogenega okolja in izhaja iz stika s kriminogeno ureditvijo in prilagoditve zaposlenega organizacijskim praksam (Glebovskiy, 2019). Nekatera kriminalna dejanja (tatvine, nasilje, zloraba položaja) se v vojski ne razlikujejo od tistih v drugih družbenih institucijah in civilnem okolju, medtem ko so nekatera značilnejša za vojaško organizacijo in je treba tudi vzroke za tovrstno odklonskost iskati v vojaškem okolju (Ross, 2000). Vojaško kriminaliteto (angl. *militay crimes*) lahko klasificiramo kot intraorganizacijsko (kršitve notranjih norm: kraje državne lastnine, medosebno nasilje, neprimerno vojaško obnašanje), ekstraorganizacijsko (kršitve družbenih norm: dejanja zoper civiliste ali njihovo lastnino, neprimerno obnašanje v javnosti) in interorganizacijsko (kršitve norm glede pravil bojevanja in ravnanja z ujetim nasprotnikom) (Bryant, 1979).

Vojaška kriminaliteta je lahko nenasilna (korupcija, nezakonite aretacije, slabo ravnanje z vojaki) ali nasilna (uničevanje lastnine, ugrabitve, napadi, posilstva, mučenje, umori, usmrtitve, masaker in genocid) (Ross, 2000). V vojaški organizaciji gre lahko za kazniva dejanja storitve (ustrahovanje, grožnje z nesodelovanjem, nasilje zoper civilne oblasti in kršitve mednarodnega prava) ali kazniva dejanja opustitve ravnanja (neuspešna obramba civilistov pred nasiljem) (Finer, 1962). Vojaški kaznivi dejanji (angl. *military offences*) sta neizvršitev ukaza ali dezerterstvo, ki ju obravnava vojaško sodišče in za kateri je določena kazen lahko bistveno višja, kot je, če se sploh ima za kaznivo, podobno dejanje, sankcionirano v civilstvu (Karlen in Pepper, 1952). V vojaški organizaciji ne gre zgolj za »normalne« odklonskosti (Hockey, 1986), kot sta neobritost in zamujanje, temveč za zlorabo drog in alkohola (Griffiths, 2015), probleme zbiranja v bratovščine, spolno nasilje, nasilje nad moškimi in ženskami (Wadham, 2013), ranljiva narava vojaškega poklica (McGarry in Walklate, 2011; McGarry, 2012) ter nasilno, nezakonito in občasno morilsko vedenje vojakov (Hamm, 2007; Shiner, 2010; Walklate in McGarry, 2016). Izpostavlja se vprašanje, v kolikšni meri je vojaška organizacija v posameznem primeru prispevala k okrepitvi kriminalnega potenciala potem, ko je institucionaliziranega posameznika z odpustom vrnila v civilno družbeno okolje (Wadham, 2016). Lunden (1952) nasprotno ugotavlja, da opravljanje vojaške službe ni vzrok za kriminalno kariero posameznikov v civilnem življenju po odpustitvi iz vojske. Vojaška organizacija integrira posameznike in prispeva k preprečitvi kriminalnih dejanj posameznikov (izkušnje, tovarištvo, odlikovanja, hrabra dejanja). Anketirani so navajali druge razloge za kriminalno dejavnost in te v splošnem niso povezovali z vojaško organizacijo (razmere doma, starost). Prej je verjetno, da vojaška organizacija kot taka vpliva na pojav določenih oblik kriminalitete v času, ko so posamezniki v aktivni vojaški službi (Lunden, 1952).

Odklonsko vedenje nekdanjih pripadnikov vojaške organizacije v civilnem okolju vključuje alkoholizem, nasilno vedenje, mentalne težave (Hunt idr., 2014), reintegracijske konflikte, brezdomstvo, družinsko nasilje, samomorilnost in poboje na strelskih pohodih (Silvester, 2017; Wadham, 2016). Čeprav so ocenjevali, da je mentalno stanje britanskih vojakov do leta 2014 v splošnem primerljivo s civilno populacijo, pa so pri vojaki izpostavili tvegano vedenje povezano z zlorabo alkohola (Hunt idr., 2014). Po poročilu iz leta 2022 je bilo 3,6 % zaporniške populacije v Veliki Britaniji nekdanjih pripadnikov oboroženih sil, pri čemer so moški predstavljali večinski delež populacije te poklicne kategorije (Ministry of Justice, 2022). Glede na starost (30–39 let) je bil delež nekdanjih pripadnikov oboroženih sil primerljiv z deležem tistih, ki so bili v zaporu in niso bili nikdar v vojski. V kohortni študiji so ocenjevali vpliv udeležbe v vojaški operaciji (vključno s sodelovanjem v boju) na incidenco nasilnih kaznivih dejanj aktivnih in nekdanjih britanskih vojakov (MacManus idr., 2013). V kazenski evidenci je bilo evidentiranih 17 odstotkov od celotnega vzorca moške populacije, pri čemer so bila glede na tip prevladujoča nasilna kazniva dejanja predvsem moških v starosti 30 let in manj. Sodelovanje v boju je bil, v primerjavi z udeležbo v vojaški operaciji, močnejši dejavnik tveganja za nasilna kazniva dejanja. Tveganje je naraščalo predvsem s številom izpostavljenosti travmatičnim dogodkom, medtem ko je bilo povezano tudi z zlorabo alkohola po vrnitvi v domovino, razvojem posttravmatske stresne motnje in agresivnim vedenjem (MacManus idr., 2013). Podobno povezavo med udeležbo v vojni in kriminalnostjo v študiji iz leta 2009 ugotavljajo tudi White in drugi (2012) za veterane v zaporih v okrožju Maricopa v Arizoni (ZDA), ki so predstavljali 6,3 % zaporniške populacije, večinoma moški. V primerjavi z običajnimi zaporniki so zaporniki – veterani pogosteje zaprti zaradi nasilnih dejanj, med njimi pa je razširjena uporaba drog. White in drugi (2012) niso zanesljivo potrdili povezave med statusom veterana in kriminalnostjo oziroma ali je kriminalna preteklost posameznika povezana s kriminaliteto v vojaški organizaciji in obratno ali slednja ustvarja prejšnjo.

V preučevanju kriminalitete imajo kriminologi težavo, ker si kriminalitete ni mogoče ogledati v živo, zato se morajo zanašati na statistiko in poročila. Prikritost zločina ne velja za primer vojne. Izvajanje zločina je javno in mogoče si ga je ogledati v živo, preko televizije, s prenosom iz neposredne bližine, s kamero ali še bolj absurdno, s kamero, nameščeno na čeladi (Veitch, 2017). Vojna v Vietnamu je bila preko medijev na terenu »pripeljana« v dnevne sobe državljanov (CBS Evening News, 1970). V trenutni vojni v Ukrajini nismo priča samo nezakonitemu vojnemu nasilju, ki terja številna življenja, žrtev agresije je tudi naravno okolje, pri čemer povzročene obsežne okoljske škode ne moremo pripisovati zgolj kolateralni škodi vojnih aktivnosti (Pearce, 2022). Agresivna vojna, ki je v mednarodnem kazenskem pravu prepovedana, je javna demonstracija »zakonitega zločinstva« vojaške organizacije (Kanduč, 2003). Vojaško posredovanje Amerike in zaveznikov proti Iraku leta 2003 je bilo »kriminalno« tudi v drugačnem smislu. Tako imenovano »pravično« vojno proti terorizmu je, preko propagandnih floskul o izvažanju svobode, povzročila agresivna ekonomska politika. Pravične vojne sovpadajo s pojmom vojne proti kriminaliteti. Storilci v pravični vojni pa so narodi in države in ne posamezniki, kot je to v vojni proti kriminaliteti (Kanduč, 2003).

4 OBOROŽENE SILE IN EKOLOŠKA KRIMINALITETA

Okolje v vojni je prizadeto bodisi kot tarča vojaških napadov bodisi kot žrtev kolateralne škode v vojni ali v času priprav na vojno (O'Sullivan in Walters, 2016). Gozdovi, mokrišča in kmetijske površine so lahko uničeni zaradi obstreljevanja, eksplozij in uporabe kemičnega orožja ali pa so enostavno odstranjeni zaradi vojaških ciljev. Voda, zemljina in zrak so pogosto »žrtve« kemične kontaminacije okolja. Kopičenje vojaške opreme predstavlja tveganje za povzročitev okoljske škode. Vojaške zmogljivosti proizvajajo enormne količine komunalnih in nevarnih odpadkov. Odstranjevanje posledic vojne je dolgotrajno, nevarno in drago. Okolje ni edino, ki je žrtev vojne in z njo povezanih aktivnosti. Vojne vodijo vplivni, medtem ko breme povzročene okoljske škode nosi okolje in prebivalstvo. Problem ekološkega vojskovanja (angl. *environmental warfare*) je posebej pereč, ker se vodi v »sivi coni« nejasne kazenske zakonodaje (O'Sullivan in Walters, 2016). Posledica vojne je tudi uničenje okolja, pri čemer do sedaj še nobena država ali posameznik ni bil nedvomno spoznan za odgovornega za povzročeno okoljsko škodo. Problematiko s področja zločinov proti naravi uvrščamo med vojaška tveganja (angl. *military risks*) (Situ in Emmons, 2000). Okoljska škoda, ki jo povezujemo z vojno ali z vojno povezanimi aktivnostmi, zahteva ustrezen družbeni odziv (White, 2008a). V sociološkem prispevku Clark in Jorgenson (2012) pišeta, da je militarizacija tako v vojni kot v mirnodobnem času povezana z okoljsko degradacijo.

Ekološka kriminaliteta, v primerjavi s klasično kriminaliteto (kraje, umori, ropanje, mučenje, zloraba drog) v oboroženih silah, predstavlja prepoznavno drugačno skupino kriminalitete, ker neselektivno in v večjem obsegu ogroža žrtev (človeka in okolje) in povzročitelja. Po pravni definiciji ekološke kriminalitete je treba torej iskati, ali so oborožene sile ali njeni pripadniki v mirnodobnem času povzročitelji dejanj, ki jih Kazenski zakonik v Republiki Sloveniji v členih od 332. do 347 določa kot kazniva dejanja zoper okolje, prostor in naravne dobrine (»Kazenski zakonik (KZ-1-UPB1)«, 2012).¹ Zanima nas tudi ekološka kriminaliteta, katere povzročitelj so oborožene sile, in tiste dejavnosti oboroženih sil, ki jih ima družbena skupnost za okolju škodljive, čeprav niso v nasprotju z zakonodajo. Oborožene sile povzročajo okoljsko škodo v vseh komponentah naravnega okolja (zrak, voda, zemlja, višje ležeče plasti ozračja in vesolje), ki jih opredelimo kot operativne prostore, v katerih oborožene sile izvajajo načrtovane in nadzorovane dejavnosti. Predpostavljamo, da dejavnost oboroženih sil (vzrok) v posameznem manevrskem prostoru povzroča določeno pojavno obliko okoljske škode (posledica). Oborožene sile se na izvajanje oboroženega boja stalno in neprekinjeno pripravljajo v mirnodobnem času, ki je običajno daljši v primerjavi z vojnimi časom, zato je pričakovati, da je znaten tudi negativni vpliv mirnodobnih

¹ V to skupino kaznivih dejanj kot najrelevantnejša sodijo obremenjevanje in uničevanje okolja (332. člen), onesnaženje morja in voda s plovil (333. člen), protipravno ravnanje z jedrskimi ali drugimi nevarnimi radioaktivnimi snovmi (334. člen), onesnaženje pitne vode (336. člen), onesnaženje živil in krme (337. člen), protipravno zavzetje nepremičnine (338. člen), uničenje nasadov s škodljivo snovjo (339. člen), uničevanje gozdov (340. člen), mučenje živali (341. člen), nezakonit lov (342. člen), nezakonit ribolov (343. člen) in nezakonito ravnanje z zavarovanimi prostoživečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami (344. člen) (»KZ-1-UPB1«, 2012). Takšna pravna opredelitev kaznivih dejanj zoper okolje predstavlja nastanek okoljske škode ali povzročitev tveganja za nastanek le te. Družbeno zaznavanje okolju škodljivih ravnanj predstavlja družbeno funkcijo, ki je lahko podlaga za povsem pravno obravnavo kaznivih dejanj zoper okolje.

dejavnosti na okolje. Sociološki pogled na problem vojaškega onesnaževanja okolja predstavitava Clark in Jorgenson (2012) v perspektivi teorije t. i. poti uničenja (angl. *treadmill of destruction*) naravnega okolja, ki jo ustvarja vojaška organizacija z vzdrževanjem in uporabo vojaških enot v miru in v vojnih operacijah.

Akumulirana onesnaževala v okolju, ki so posledica dejavnosti oboroženih sil, lahko presegajo mejne vrednosti, s čimer so lahko presežene absorpcijske zmogljivosti okolja. Niso problematične zgolj presežene mejne vrednosti, temveč kako (če sploh) se izvaja sanacija takšnih emisij oboroženih sil. Škodo, ki jo oborožene sile s svojimi dejavnostmi povzročijo v naravnem okolju, je mogoče izmeriti. Laboratorijske analize odvzetih vzorcev z območja izvajanja dejavnosti oboroženih sil potrjujejo, da vsebujejo strupene kemične snovi in težke kovine (arzen, barij, kadmij, krom, kobalt, baker, cianid, svinec, nikelj in cink) (Salvi idr., 2015; Santana, 2009). Te ostanejo v okolju zaradi intenzivne uporabe strelišč in poligonov za streljanje in preizkušanje oborožitve. Običajno se za eksplozivna polnjenja artilerijskih projektilov, raket, min, granat in različnih vrst streliva uporabljajo eksplozivi 2,4,6-Trinitrotoluen (TNT), 1,3,5-Hexahydro-1,3,5-trinitrotriazin (RDX) in kombinacija obeh Composition B (Comp B). Množičnost uporabe eksplozivov je dejavnik, ki povzroča kontaminacijo okolja. TNT in RDX sta visoko toksična, njuna razgradnja v naravi pa dolgotrajna. RDX negativno vpliva na zdravje ljudi in živali z vdihavanjem ali zaužitjem (Agency for Toxic Substances and Disease Registry [ATSDR], 2012). Kroglice streliva za pehotno oborožitev (puške, pištole, mitraljezi) so večinoma svinčene (Pb). Svinec, ki po streljanju ostane na strelišču, kontaminira zemljo, vode in rastlinstvo ter negativno vpliva na zdravje ljudi in živali (Koniuszewski, 2016). Poleg običajnega streliva oborožene sile uporabljajo raketno tehnologijo, pri čemer pogonsko gorivo raket vsebuje perklorat (angl. *perchlorate*). Ta kemična spojina vpliva na delovanje žleze ščitnice. Že v minimalnih količinah v vodi in hrani lahko vpliva na zdravje zarodka (Hynes, 2011). Posledice dejavnosti oboroženih sil za zdravje povezujejo tudi z rakavimi obolenji in splošnimi negativnimi vplivi na okolje (Reuben, 2010). Oborožene sile so velik porabnik naravnih virov in industrijskih proizvodov. Ameriško obrambno ministrstvo velja za največjega posamičnega porabnika energije, onesnaževalca in največjega posamičnega proizvajalca toplogrednih plinov v državi (Crawford, 2019). Presoja vpliva na okolje gre tudi kompleksni vojaški infrastrukturi, kot so letalske, kopenske in pomorske baze. Baza ameriške vojske Fort Brag v Severni Karolini je imela na primer v letu 2009 površino 61 km², v njej pa je bilo nastanjenih 50.178 vojakov in skupaj 16.247 zaposlenih civilnih oseb (Department of Defense [DoD], 2009). Poseben ekološki problem tako na zahodu kot na vzhodu predstavljajo opuščena vojaška infrastruktura, ekološko opustošenje po končanih oboroženih spopadih, kemično (Reuben, 2010) in radioaktivno onesnaženje, minska polja (International Campaign to Ban Landmines–Cluster Munition Coalition (ICBL-CMC), 2017), odlagališča odpadkov in zastarele vojaške tehnike (letala, ladje, podmornice, tanki, oborožitveni sistemi) ter nesanišana strelišča in poligoni (Environmental Protection Agency [EPA], n. d.). Proechel (2007) problematiko sanacije vojaških baz označi za primer mednarodne ekološke kriminalitete. Skladiščenje nevarnih odpadkov predstavlja tveganje za povzročitev okoljske škode. Ameriško ministrstvo za obrambo je v

ZDA identificiralo 15.000 onesnaženih lokacij v 1.600 vojaških bazah v državi (Finger, 1991; Hynes, 2011). Kemično odlagališče Hanford Nuclear Reservation (Denver, Rocky Mountain, ZDA), kjer je bila v letih od 1945 do 1986 proizvodnja plutonija, velja za »najbolj toksično miljo« na svetu (Shulman, 1992). Posebno kategorijo predstavlja razvoj, testiranje in skladiščenje jedrske oborožitve. Jedrski arzenal iz obdobja hladne vojne je zastarel in predstavlja nevarnost za okolje, uveljavljanje političnih interesov s posedovanjem jedrskega arzenala pa še ni končano (Cunningham, 2016; Nuclear Threat Initiative [NTI], 2018). Oborožene sile so lahko povzročiteljki ekološke kriminalitete v smislu sodelovanja v čezmernem izkoriščanju naravnih surovin (divja sečnja lesa, nezakonito izkopavanje rudnin, nadzor naftnih in vodnih virov, plenjenje in tihotapljenje zaščitenih vrst živali) (Cakaj in Lezhnev, 2017; Collins, 2009; Nellemann idr., 2014; Warchol, 2013). V državah s šibko demokracijo lahko ekološka kriminaliteta predstavlja sredstvo za okrepitev položaja vladajoče oblasti (Stefes in Theodoratos, 2017). Oborožene sile so vpletene v kršitve okoljske pravičnosti (angl. *environmental justice*). Pri okoljskem razizmu gre za namerno izpostavljanje marginaliziranih skupin okoljskemu onesnaženju na podlagi rasnih, etničnih ali kulturnih razlik (Adeola, 2000). Williams (2009) piše o potrebi po definiranju okoljske viktimizacije v primerih, ko žrtve ne zmorejo ali ne prepoznajo nevarnosti (Ball, 1986; Gallagher, 1993). Oborožene sile so zmogljiva in vplivna organizacija, ki svoje interese uresničuje na načine, ki škodujejo rasno drugačnim, revnim in marginaliziranim skupinam (Hooks in Smith, 2004). Takšen primer so pritiski, ki jih je ameriška mornarica izvajala nad prebivalstvom otoka Vieque (Puerto Rico) z onesnaženjem okolja, prilaščanjem ozemlja in omejevanjem pravic do sodelovanja pri okoljskih vprašanih (Santana, 2009). Aktivisti prihajajo v konflikte z oboroženimi silami. V primeru demonstracij zoper okoljsko nepravilnost oborožene sile sodelujejo v zatiranju protestov, varovanju korporacij, aretacijah protestnikov, izvajanju nasilja nad posamezniki in likvidacijah (Clark, 2013; Watts in Vidal, 2017).

Ekološko kriminaliteto v mirnodobnem času opredeljuje Evropska konvencija o varovanju okolja (Council of Europe, 1998) in Direktiva o kazenskoprnem varstvu okolja (»Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta [DEPS], 2008/99/ES«, 2008), medtem ko varstvo okolja urejajo številne druge konvencije in direktive. V vojnem času varovanje okolja opredeljuje mednarodno vojno pravo, ki med vojna hudodelstva uvršča naklepno sprožitev napada z vednostjo, da bo tak napad povzročil obsežno, dolgoročno in hudo škodo za naravno okolje, ki bi bila očitno večja v primerjavi s pričakovanimi vojaškimi prednostmi (»Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRSMKŠ)«, 2001, 8. člen). V prvi zalivski vojni leta 1991 je bila povzročena največja ekološka katastrofa v sodobnem času. Iraška vojska je na ozemlju Kuvajta z izvajanjem t. i. taktike goreče zemlje (angl. *scorched earth tactic*) zažgala 608 ter drugače poškodovala 147 naftnih vrtin in v Arabski zaliv izlila 11 milijonov sodčkov nafte, s čimer je povzročila onesnaženje zraka, voda in zemlje širših razsežnosti (Al-Damkhi, 2007; Freeland, 2015). Primer je znova odprl razpravo o mednarodni ekološki kriminaliteti in obravnavi le te v humanitarnem in vojnem pravu (Jambozorg idr., 2015; Ruiz, 2011).

Posamezne države niso naklonjene, da bi pripadnike svojih oboroženih sil izpostavile kazenskemu pregonu izven jurisdikcije nacionalnih civilnih ali vojaških sodišč (Karlen in Pepper, 1952). Mednarodno kazensko sodišče obravnava genocid, zločin proti človečnosti, vojne zločine in agresijo, s čimer je v mednarodnem pravu zavarovano predvsem človeško življenje. Ekološka kriminaliteta ima tudi mednarodne posledice za okolje in ljudi. Iz tega razloga so razumljiva prizadevanja, da se ekološka kriminaliteta uvrsti med zločine, ki bi jih kot ločena kazniva dejanja obravnavalo Mednarodno kazensko sodišče. Ekocid, kot ga opredeli Higgins (2012), je obsežno uničenje, škoda in izguba ekosistemov določenega območja, ki ga povzroči človek do te mere, da je močno prizadeto bivanje prebivalstva na tem območju. V ponavljajočem se ciklu uničenja in škode (angl. *damage and destruction*) ne gre zgolj za ekocid, ki je povzročen v vojni, ampak za povezovanje siromašenja naravnih surovin, konflikta, vojne in ekocida, povzročene v mirnodobnem času, in je predmet mednarodne ekološke kriminalitete, ki bi moral soditi pod jurisdikcijo Mednarodnega kazenskega sodišča (Higgins, 2012).

Nekatere sodobne vojne in krizna žarišča so povzročeni zaradi brezobzirnega boja za dostop do naravnih virov, kar povezujemo z ekološko kriminaliteto na mednarodni ravni. Vojna v Iraku leta 2003 naj bi bila povzročena zaradi strateškega interesa politike in korporacij, kot so British Petroleum, Shell, Chevron, Exxon in British Gas (Bignel, 2011; Juhasz, 2013). Krizna žarišča v Ukrajini, Siriji, Iraku, Južnem Sudanu, Nigeriji in Južnokitajskem morju so tako ali drugače povezana z oskrbo z nafto (Egdahl, 2010; Klare, 2014). Z vojaško invazijo na Irak leta 2003 je bilo zasebnim korporacijam omogočeno, da so ustvarile dobiček z izkoriščanjem naravnih surovin v opustošeni deželi, predvsem nafte (Klein, 2017). Čeprav so posamezni primeri ekološke kriminalitete v domeni nacionalnih zakonodaj, pa zbir navedenih primerov nakazuje na podobnost v ravnanju oboroženih sil širom sveta, pri nekaterih, glede na obseg posledic, pa razpravljamo tudi v povezavi z mednarodno ekološko kriminaliteto.

5 ETIOLOGIJA EKOLOŠKE KRIMINALITETE V OBOROŽENIH SILAH

Vojaška organizacija je pri svojem delovanju lahko tudi kriminogena, pri čemer ne izključujemo možnosti, da so tudi oborožene sile povzročitelj ekološke kriminalitete. Nekatere dejavnosti oboroženih sil imajo določen škodljiv vpliv na okolje. V tem smislu se dejanja zoper okolje izvajajo sistemsko temelječe na samem obstoju institucije, medtem ko so lahko povzročitelji ekološke kriminalitete tudi posamezni pripadniki oboroženih sil in podvrženi kazenski odgovornosti. Oborožene sile so specializirana oborožena formacija države in imajo potencial za povzročitev okoljske škode in ekološke kriminalitete (oborožitve, strelivo, moštvo). Vlada lahko uporablja kriminalno prakso zaradi uresničevanja ciljev še posebej, ker ima dostop do virov in v primeru odsotnosti učinkovitih mehanizmov nadzora v državi (Green in Ward, 2004). Vojska ne velja izključno za zanesljivo in ubogljivo organizacijo in lahko predstavlja sredstvo za uresničitev revolucionarnih družbenih sprememb (Moskos, 1974). Vojska v svojem delovanju ni nujno enotna, neločljivo povezana z družbo ali ideloško skladna (Bienen,

1968; Martin, 1984). V sodelovanju s politično elito je vojska kot organizirana kriminalna združba med drugim odgovorna za povzročitev vojn (Tilly, 1992). Da bi ohranila nadvlado, politična elita preko uporabe oborožene sile izvaja moč in prisilo (Lasswell, 1941). Oborožene sile so vplivna organizacija, ki razpolaga z veliko viri (finančna sredstva, oborožitev, izkušnje, kadri, organiziranost, infrastruktura). Tehnološki razvoj je omogočil, da so oborožene sile opremljene z oborožitvijo z visokim potencialom za uničenje človeka in naravnega okolja. Zlasti posedovanje oborožitve je sredstvo, s katerim oborožene sile neposredno ali posredno promovirajo in uresničujejo svoje korporativne interese. Viri zagotavljajo oboroženim silam moč in sredstvo, da lahko izvajajo različne oblike kriminalitete države (Ross, 2000). Kriminaliteto oboroženih sil preučujemo tudi z vidika institucionalnega in strukturalnega nasilja. Z aplikacijo metod nadzora je mogoče preprečevati kriminaliteto oboroženih sil. Metode nadzora vključujejo nadzor na ravni posameznika, notranji nadzor, vladni nadzor oboroženih sil, nadzor tujih akterjev in nadzor javnosti (Ross, 2000). Država ima monopol nad nasiljem, medtem ko ima civilna družba moč prepoznati odklonska ravnanja države (Green in Ward, 2004). Vsako stanovsko združenje, ki velja za profesionalnega, je odgovorno uporabniku, javnosti in stanovskim kolegom (Garb in Tominc, 2018). Odgovornost je povezana s profesionalno etiko, ki profesionalcem preprečuje zlorabo specialističnega znanja, ki ga uporabnik nima. Uporabnik vojaške profesije je družba v celoti (Abrahamsson, 1972), ki je hkrati nadzornik delovanja vojske (Garb in Tominc, 2018). Nadzor javnosti nad oboroženimi silami velja za eno najpomembnejših oblik nadzora, ki vključuje angažiranje javnih nadzorstvenih organizacij in izobraževanje javnosti o problematiki kriminalitete oboroženih sil (Ross, 2000).

Dejanja, ki predstavljajo ekološko kriminaliteto, so posledica vrste nepravilnih odločitev ali opustitev dolžnega ravnanja v vojaški organizaciji. Lahko gre za različna samovoljna ravnanja, ki so kazniva in katerih posledica je povzročitev okoljske škode. Vpliv vojaške organizacije je močnejši od volje posameznika, ki ga organizacija tako ali drugače prisili v poslušnost v procesu institucionalizacije. Posamezni pripadnik vojaške organizacije je »ujet« v predpise in ima omejeno možnost za sprejemanje lastnih odločitev. Vojak, ki na terenu izvaja odločitve nadrejenih, je kot integralni del vojaške organizacije vključen v organizacijsko zaprt sistem, ki na institucionalni ravni kumulativno rezultira v degradaciji naravnega okolja. V hierarhični strukturi vojaške organizacije se odločitve sprejemajo na višji ravni, odgovornost za izvrševanje odločitev pa se prenaša na neposredno nižjo raven. Od vrha navzdol poteka smer ukazovanja, v nasprotni smeri pa poročanje in linija odgovornosti (Grizold, 1999). Odločevalci na višjih ravneh imajo večji razpon odločanja (diskrecijsko pravico), ki se oži v smeri do neporednega izvrševalca naloge na terenu. Če za izhodišče vzamemo hierarhični način izvrševanja nalog, pojav ekološke kriminalitete v vojaški organizaciji utemeljujemo z institucionalnega vidika. Kriminaliteto belih ovratnikov definiramo kot kriminaliteto, ki jo povzroča posameznik z visokim družbenim statusom v povezavi s poklicem, ki ga opravlja. Določeni deli družbene strukture ustvarjajo okoliščine, v katerih so kršitve družbenih norm sprejete kot normalne. V primerjavi z običajno kriminaliteto gre pri beloovratniški kriminaliteti za

ideološko racionalizacijo kaznivega ravnanja znotraj skupine z ekonomsko ali politično močjo, čeprav je obema skupno to, da je prepovedana z zakonom (Aubert, 1952). Kljub temu pa pravne definicije kriminalitete v primeru beloovratniške kriminalitete niso nujno uporabne, ker med kršitelji in javnostjo obstaja razlika v percepciji kriminalitete. V utemeljevanju beloovratniške kriminalitete nekatera dejanja javnost ne zaganava kot kriminalna, čeprav so kot takšna določena z zakonom in obratno. Skratka ne gre vselej za kongruenco po definiciji, da je kriminalec oseba, ki se ima za kriminalca in ga kot takega označuje tudi družba (Aubert, 1952). Vrednote in prepričanja v organizaciji se lahko institucionalizirajo, s tem pa legitimizira delovanje družbenih akterjev v organizacijski strukturi. V organizacijskih strukturah poteka stalna interakcija med posameznikom in institucijo, ki določa in vpliva na ravnanje posameznika.

Organizacijsko kulturo in socialne reprezentacije opredelujemo kot ključne za delovanje organizacije. Socialne reprezentacije so socialno emocionalne strukture, ki vsebujejo normativno in vrednotno dimenzijo. Komunikacija in akcija sta primarni funkciji socialnih reprezentacij (Jakič, 2010), sekundarni pa skupinski pritisk in skupinska kohezivnost (Moscovici v Jakič, 2010). S spreminjanjem organizacijske kulture je mogoče vplivati na vzorce aktivnosti, čustvovanje, prispevek in učinkovitost zaposlenih (Jakič, 2010). Banutai in drugi (2011) so preučevali povezavo med policijsko kulturo in deviantnostjo v policiji. Organizacijsko kulturo sestavljajo neformalna pravila, ki vključujejo simbole, rituale, ceremonije in mite. Skupaj tvorijo vrednote in verovanja zaposlenih v organizaciji (Deal in Kennedy, 1982). V policiji se zaradi posebnih pogojev dela (nevarnost in avtoriteta) izoblikuje t. i. »poklicna osebnost« (Skolnick, 1966). V konformističnem prilagajanju institucionalnim normam posameznik v organizaciji svojega ravnanja ne dojema nujno kot deviantnega (Vaughan, 2007). Reiss (1966) je v tem smislu predstavil koncept organizacijske odklonskosti (angl. *organizational deviance*), po katerem je deviantno ravnanje v organizaciji sprejeto kot običajno. Organizacijska kultura v vojaški organizaciji oblikuje odnos njenih članov do naravnega okolja, ki pa je brez ustreznega upravljanja v organizaciji lahko popolnoma neustrezen in se v skrajni obliki sistemsko manifestira kot ekološka kriminaliteta.

Če kriminalno dejanje opredelimo kot dejanje, ki je prepovedano in v katerem je prepoznan naklep, se sprašujemo, ali je treba to iskati tudi pri pojavu ekološke kriminalitete. Po navedeni opredelitvi se mora storilec zavedati, da izvaja kaznivo dejanje. Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča (ICC, 1998) v 30. členu opredeljuje, da je oseba kazensko odgovorna za dejanje, ki je bilo storjeno z naklepom in zavedanjem. Naklep prepozna v razmerju do izvrševanja dejanja in posledic. Pri zadnjem ima storilec namen povzročiti posledico oziroma se zaveda, da lahko nastane posledica ob običajnem poteku dogodkov. Rimski statut v 8. členu samo v eni točki opredeli vojaški napad, ki bi v mednarodnem oboroženem spopadu povzročil nepotrebne žrtve prebivalstva, škodo civilnim objektom ali obsežno, dolgoročno in veliko škodo v naravnem okolju (ICC, 1998). Element naklepa v tem smislu predstavlja oviro v ugotavljanju odgovornosti storilca v primeru mednarodne ekološke kriminalitete. V povzročitvi obsežne ekološke kriminalitete gre za kolektivno akcijo več posameznikov ali organizacije, pri čemer

je težko ugotavljati več različnih naklepov. Pri tem pogosto ne gre za čisti naklep posameznikov v organizaciji, temveč zgolj za sodelovanje v kolektivnem dejanju ekološke kriminalitete (Jambozorg idr., 2015). Problem naklepa je v Rimskem statutu presežen z določilom 28. člena, po katerem je vojaški poveljnik kazensko odgovoren v primerih, ko je vedel ali bi moral vedeti, da enote pod njegovim poveljstvom izvajajo zločine pod jurisdikcijo Mednarodnega kazenskega sodišča (Brants, 2007). Evropska konvencija o kazenskopravnem varstvu okolja dokaj splošno določa naklepna dejanja zoper okolje in dejanja iz malomarnosti. V 9. členu je opisana kolektivna odgovornost pravnih oseb, v imenu katerih so njeni organi, člani ali predstavniki opravili kazniva dejanja zoper okolje (Council of Europe, 1998). Oborožene sile sodijo v varnostno strukturo nacionalnovarnostnega sistema družbe. Oborožene sile so vladna organizacija, ki deluje na podlagi zakonodaje. Iz tega razloga je pomembno, da civilna družba nadzira dejavnosti oboroženih sil in pravočasno zaznava tiste njene »zakonite« dejavnosti, ki ogrožajo okolje do te mere, ko presežejo okoljevarstvene normative. V razpravi o razmerju med oboroženimi silami in naravnim okoljem predvsem v mirnodobnem času prihaja do polarizacije nasprotujočih si ali konfliktnih pogledov (Light, 2014). Vojska je primarno državna institucija, ki je namenjena vojaški obrambi države. Namen in naloge vojske so določeni z zakonodajo, ki v primeru obrambnih potreb dovoljuje njeno izključenost iz okoljske zakonodaje. V primeru potreb nacionalne varnosti vojaška organizacija predstavlja izjemo (angl. *military expection*), če so njene dejavnosti v nasprotju z okoljsko zakonodajo. Ameriški predsednik na primer lahko določi časovno obdobje opustitve izvajanja okoljskih določil za tiste dejavnosti vladnih ustanov, ki so v interesu države ali nacionalne varnosti (United States Code [USC] § 2621, 2012, citirano v Light, 2014). Vojska si prizadeva za še večjo izjemnost v okoljski zakonodaji, kar utemeljuje s potrebo po zagotavljanju bojne pripravljenosti. Vojaško usposabljanje namreč omejujejo civilne omejitve (angl. *civilian encroachment*), med drugim urbanizacija, dostopi do vadišč in okoljska zakonodaja (Department of Defense [DoD], 2007; GAO, 2006). V tem smislu se predvsem v mirnodobnem času praksa podeljevanja večje izjemnosti vojske na področju okoljske zakonodaje ne zdi ustrezna. Vojska bo tako imela še več možnosti onesnaževanja, medtem ko bo dolgoročna posledica še večja okoljska škoda, ki bo prizadela tako vojsko kot civilno družbo (Smith, 2020).

Težnja po sistemski samohranitvi vojaško organizacijo inertno potiska v institucionalno povzročanje ekološke kriminalitete in okoljske škode. Vojska bo svoje mirnodobne dejavnosti izvajala vse dotlej, ko povzročene okoljske škode zaradi obsežnih posledic ne bo več mogoče prikriti (Shulman, 1992). Ekološka kriminaliteta, ki jo povezujemo z oboroženimi silami, je prisotna tako v razvitih in manj razvitih državah. Demokracija v razvitih državah ni jamstvo, da oborožene sile ne povzročajo ekološke kriminalitete (Clark, 2013). Razlika med državami je predvsem v pojavnih oblikah ekološke kriminalitete. V kvazidemokratskih ureditvah oborožene sile preko ekološke kriminalitete krepijo politično oblast v državi (Nellemann idr., 2014; Stefes in Theodoratos, 2017). Gobert in Punch (2007) sta v prispevku s pomenljivim naslovom *Because They Can* strnila primere beloovratniške kriminalitete v tri kategorije, in sicer na tiste, kjer se povzročitelji popolnoma zavedajo kriminalne prakse, na tiste, kjer obstajajo določeni mehanizmi

prikrivanja nezakonitih dejavnosti, in na tiste, v kontekstu nejasne zakonodaje, ki omogoča racionalizacijo kaznivih dejanj.

Vojaška organizacija svojo samoohranitev zagotavlja preko samopromocije, propagande in preko ustvarjanja potreb za razvoj in opremljanje. Navedenemu priključimo tudi samopromocijo, politične apetite, željo po vplivu in ohranitev bonitet generalov. Poleg realnih potreb po izvajanju zakonsko določenih nalog na področju vojaške obrambe vojaška organizacija v preprečevanju sistemske entropičnosti v svoji notranji dinamiki nenehno izraža potrebo po še večji bojni pripravljenosti. Temu sledijo potrebe po še več poligonih, vadiščih in vadbenih objektih. Načrtuje in izvaja realistična usposabljanja, na katerih ustvarja pogoje, podobne tistim v resničnih bojnih operacijah. V svoje načrte vključuje vedno večje število in obseg vojaških vaj, z vedno večjim številom vojakov, tehnike in vojaške oborožitve. Oborožene sile aktivno zbirajo in oblikujejo informacije z namenom uresničevanja ciljev, zagotovitve financ in izgradnjo infrastrukture (Bonds, 2011). Razumljivo je, da takšnim prizadevanjem sledijo tudi večje obremenitve naravnega okolja. Velikost in tehnološke zmogljivosti vojske vplivata na povečanje energetske porabe oboroženih sil (Clark idr., 2010) tako v smislu razvoja, vzdrževanja in uporabe naj sodobnejših oborožitvenih sistemov kot v smislu hitrega premeščanja in uporabe enot na večjih razdaljah. Zmogljivosti oboroženih sil za povzročitev okoljske škode so tako v funkciji tehnološke opremljenosti (Clark in Jorgenson, 2012).

Ekološko kriminaliteto v oboroženih silah generirajo institucionalni razlogi, ki so različni od vzrokov za klasično kriminaliteto in so institucionalno pogojeni, ob upoštevanju vpliva, prizadevanja, vojaške kulture in nasilnega potenciala posameznikov v vojaški organizaciji, kot ga predstavi Wadham (2016). Nasilje, ki ga etiološko zaznavamo kot konstitutivno kategorijo v vojaški organizaciji, se na ravni vojske ali njenih posameznikov izraža v različnih oblikah kriminalitete (Wadham, 2016), vključno z ekološko kriminaliteto. Pri ekološki kriminaliteti, katere povzročitelj so oborožene sile, torej v večini primerov ne gre za protipravno pridobljeno premoženje, ampak predvsem za samoohranitev ter uresničevanje interesov vojaške organizacije in njenih članov. Oborožene sile so organizacija, ki upravlja nasilje zoper človeka in naravo. Rezultat dejavnosti oboroženih sil v mirnodobnem ali vojnem času ni samo uničenje človeka, temveč tudi uničenje naravnega okolja. Oborožene sile urijo vojake za izvajanje nasilja. V procesu dehumanizacije nasprotnika vojakom omejijo moralno občutljivost. S tem vojak nasprotnika ne dojema kot človeka, temveč kot bojevnika zato, da bi bil v boju učinkovit. Vprašanje je, ali v procesu dehumanizacije nasprotnika vojaki izgubijo tudi moralno odgovornost do naravnega okolja, ki se generira skozi t. i. deekologizacijo (angl. *de-ecologization*) okolja. Če je moralna občutljivost zatrta ali se »izgubi«, vojaki prekoračijo silo nad nasprotnikom (mučenje, pokoli) ali izvajajo nasilje nad civilnim prebivalstvom. V nadaljevanju vojne sovražno postane vse, kar je povezano z nasprotnikom in s čimer si nasprotnik lahko pomaga, vključno z naravnim okoljem. To se je izrazilo v vojnah z obsežnim uničenjem okolja in naravnih virov. Vojaki v spopadu so čustveno in moralno distancirani od nasprotnika in naravnega okolja. Z obstreljevanjem oddaljenih ciljev ne vidijo povzročene okoljske škode. V premiku k naslednjemu cilju zapuščajo opustošena

območja ali pa uničenje okolja v taktičnih manevrih izkoriščajo za pridobitev vojaške prednosti. K sklepanju o procesu militarizirane deekologizacije narave nas navajajo ugotovitve avtorjev, ki izpostavljajo vlogo (pomen) narave v razpravi o okoljskih vojnih zločinih (angl. *environmental war crimes*) (Leebaw, 2014). Še posebej, če se ima naravo za bojevnika (angl. *nature as combatant*), ki je ali pa ni na strani oboroženih sil. V primeru, ko je narava prepoznana kot plazeča, zahrbtna in nevidna grožnja, pride do antropomorfiziranja nasprotnika, tj. narave (Leebaw, 2014). Predispozicije za povzročitev okoljske škode v mirnodobnem času ali okoljskega vojnega zločina prepoznamo že iz retorike vpletenih družbenih subjektov. Ilustrativen je primer kampanje kemične industrije za boj proti insektom. Metaforično so nasprotnika primerjali z insekti, ki jih je treba iztrebiti, pri čemer so propagirali učinkovitost in humanost uporabe kemičnega in biološkega orožja (Russell, 2001). Japonske vojake med drugo svetovno vojno so primerjali s komarji, ušmi in drugimi škodljivci (Leebaw, 2014). Ob zavedanju, da je vojna v Vietnamu izgubljena, je med vojaki prevladovalo prepričanje »Some people just wanted to blow it all to hell, animal, vegetable, and mineral ... the country could never be won, only destroyed, and they locked into that with breathtaking concentration.« (Herr, 1968, str. 61). Ne nazadnje je okoljsko vojskovanje (angl. *environmental warfare*) še vedno aktualno predvsem zaradi subtilne aplikacije orožja, ki ga je težko zaznati (Hamblin, 2013).

Kombinacija dejavnikov, kot so organizacijska kultura, institucionalizacija, toksično voditeljstvo, tehnološki razvoj, dehumanizacija nasprotnika, moralno distanciranje do nasilja in pojmovanje narave, torej ustvarja okoliščine, v katerih se v mirnodobnem ali vojnem času generira specifična ekološka kriminaliteta oboroženih sil. Ne nazadnje sredstva in način vojskovanja, kot ga poznamo, zdaj povzročajo okoljsko škodo, ki jo lahko predpostavimo, ne moremo pa je popolnoma odpraviti. Lahko jo zgolj omejimo in saniramo vse dotlej, ko bo tehnološki razvoj omogočil aplikacijo »okolju prijaznejše tehnike za nevtralizacijo nasprotnika«.

6 ZAKLJUČEK

Pri ekološki kriminaliteti, katere povzročitelj so oborožene sile, se srečujemo z dilemo o njeni vsebini in reakciji nanjo, kot je to značilno za obravnavo beloovratniške kriminalitete, pri kateri ni vselej določno, ali gre za kriminaliteto. Pri tem gre redko za primere, ki so kaznivi, ali pa določenega ravnanja družba v splošnem ne zaznava kot kaznivo. Oborožene sile so organizacija, ki v svoji namenskosti ni usmerjena v varovanje okolja. Destrukcija naravnega okolja je pričakovani rezultat vojnih in mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil. Fraza, da je vojska namenjena zagotavljanju varnosti državljanov in ne naravnega okolja, se zdi obrabljena v času, ko je negativni vpliv mirnodobnih dejavnosti oboroženih sil na okolje dobro prepoznani.

V prispevku smo opozorili na kriminogenost vojaške organizacije in predstavili nekatere pojavnosti oblike (ekološke) kriminalitete v njej. Kriminaliteta v vojski zajema kazniva dejanja, ki jih običajno zagrešijo civilisti (kraje) in povsem specifična kazniva dejanja, lastna vojaškemu institucionalnemu okolju, ki jih

zagrešijo vojaške osebe. Dezerterstvo v vojski na primer lahko predstavlja kaznivo dejanje, ki sodi v jurisdikcijo vojaškega sodišča, medtem ko podobno ravnanje delavca kršitelja pogodbe o zaposlitvi v civilnem okolju predstavlja največ izgubo službe. Tudi vzroki za določene pojavne oblike kriminalitete v vojaški organizaciji niso nujno enaki kot tisti v civilnem okolju. V kriminološkem preučevanju vojaške organizacije ločimo vsaj dve prespektivi. Prva je časovna, kjer gre za kriminalno izkušnjo posameznika pred, med in po vojaški službi (Lunden, 1952). V drugi, ravenski perspektivi, ločimo med posameznikom in vojaško organizacijo kot kazensko odgovorno fizično in pravno osebo (Bryant, 1979; Ross, 2000). Pri obeh ugotovljamo in upoštevamo specifično institucionalno vojaško okolje in vpliv na kriminalno ravnanje posameznika.

Vojaška organizacija je nasilna pravna entiteta, ki svoje nasilne biti ne usmerja samo po svojih pripadnikih proti ljudem, temveč strukturalno tudi proti naravnemu okolju. Ni dvoma, da vojaška organizacija med izvajanjem mirnodobnih ali vojnih dejavnosti povzroča bolj ali manj obsežno, dolgotrajno in hudo škodo v naravnem okolju. Vojaška organizacija v naravnem okolju pušča »umazano sled« ali kot vojski lastno »toksično zapuščino« (Shulman, 1992), ki pa med ekološkimi kriminologi še ni dobila zadostne pozornosti. Vzroki za povzročitev ekološke kriminalitete so latentno prisotni na vseh ravneh vojaške organizacije in se sistemsko ohranjajo preko predpisov, vojaške kulture, izobraževanja in institucionalnega okolja. Posameznikova avtonomija za odločanje je v vojaški organizaciji zreducirana na izvrševanje ukazov. Vojak je zadnji v liniji prenosa in prevzemanja odgovornosti za izvedbo naloge na terenu. Vojakovo ravnanje ima neposredne posledice v naravnem okolju. Ali se zaveda posledic svojega ravnanja, za okolje ni relevantno. Vojak je izurjen za opravljanje nalog. Mogoče je, da bi posameznika na vodstvenem položaju v vojaški organizaciji spoznali za kazensko odgovornega za dejanje zoper okolje ali opustitev določenega ravnanja s posledicami za okolje. Manj je verjetno, čeprav ne izključeno, da bi posameznik v vojaški organizaciji z ekološko kriminaliteto pridobil večjo premoženjsko korist. Ali dejanje poveljnika, ki je na svojo roko očistil gozdno rušo, da bi razširil vadišče za svoje enote, predstavlja ekološko kriminaliteto, povezano z oboroženimi silami? Skladno z navedenimi definicijami, na atomizirani ravni v tem primeru, menimo, da gre za ekološko kriminaliteto. Elementarno pa se zdi, da redki tovrstni primeri niso problematični. To postanejo takrat, ko se zavedamo, da je vojaška organizacija samorazvijajoči se družbeni organizem, ki trajno, bolj ali manj družbeno nadzorovano, obsežno in sistemsko uresničuje svoje interese, pri čemer je žrtev tudi naravno okolje (povratno posledično tudi človek). To izhaja tudi iz posebnosti ekološke kriminalitete, ki v svoji značilnosti ni povsem enaka klasični kriminaliteti. Pri ekološki kriminaliteti v vojaški organizaciji gre najpogosteje za kolektivno sodelovanje. Oborožene sile same po sebi predstavljajo in generirajo institucionalno ekološko kriminaliteto (v pravnem ali sociološkem smislu). Če navedenemu pridodamo, da oborožene sile uporabljajo ekološko kriminaliteto s ciljem zaslužka, uresničevanja interesov, pridobitve poslovnih prednosti in krepitev oblasti (Dellapenna, 2007), ugotovimo, da je problem dvojno zapleten. Čeprav so strukturni del nacionalnovarnostnega sistema v državi, oborožene sile vselej predhodijo ali sledijo ekonomskim interesom držav v domovini in na

globalnem tržišču, ki se pogosto izraža v plenilskih in preventivnih ali »pravičnih« vojnah s katastrofalnimi posledicami za okolje.

UPORABLJENI VIRI

- Abrahamsson, B. (1972). *Military professionalization and political power*. Sage Publications.
- Adeola, O. F. (2000). Cross-national environmental injustice and human rights issues: A review of evidence in the developing world. *American Behavioral Scientist*, 43(4), 686–706. <https://doi.org/10.1177/00027640021955496>
- Agency for Toxic Substances and Disease Registry (ATSDR). (2012). *Toxicological profile for RDX*. <https://www.atsdr.cdc.gov/toxprofiles/tp78.pdf>
- Al-Damkhi, A. M. (2007). Kuwait's oil well fires, 1991: Environmental crime and war. *International Journal of Environmental Studies*, 64(1), 31–44. <https://doi.org/10.1080/00207230601125036>
- Aubert, V. (1952). White-collar crime and social structures. *American Journal of Sociology*, 58(3), 263–271. <https://doi.org/10.1086/221148>
- Aubrey, D. W. (2012). *The effect of toxic leadership* [Masters degree]. United States Army War College.
- Ball, H. (9. 2. 1986). Downwind from the bomb. *New York Times Magazine*. <https://www.nytimes.com/1986/02/09/magazine/downwind-from-the-bomb.html>
- Basham, V. M., Belkin, A. in Gifkins, J. (2015). What is critical military studies?. *Critical Military Studies*, 1(1), 1–2. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/23337486.2015.1006879?needAccess=true>
- Banutai, E., Šifrer, J. in Meško, G. (2011). Deviance and police organisational culture in Slovenia. V G. Meško, A. Sotlar in J. Winterdyk (ur.), *Policing in Central and Eastern Europe – Social control of unconventional deviance, conference proceedings* (str. 379–400). Faculty of Criminal Justice and Security.
- Bienen, H. (1968). *The military intervenes: Case studies in political development*. Russell Sage Foundation.
- Bignel, P. (19. 4. 2011). Secret memos expose link between oil firms and invasion of Iraq. *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/secret-memos-expose-link-between-oil-firms-and-invasion-of-iraq-2269610.html>
- Bonds, E. (2011). The knowledge-shaping process: Elite mobilization and environmental policy. *Critical Sociology*, 37(4), 429–446. <https://doi.org/10.1177/0896920510379440>
- Brants, C. (2007). Gold-collar crime. The peculiar complexities and ambiguities of war crimes, crimes against humanity, and genocide. V H. N. Pontell in G. Geis (ur.), *International handbook of white-collar and corporate crime* (str. 309–326). Springer.
- Bryant, C. D. (1979). *Khaki-collar crime: Deviant behavior in the military context*. The Free Press.
- Cakaj, L. in Lezhnev, S. (2017). *Deadly profits: Illegal wildlife trafficking through Uganda and South Sudan*. <https://enoughproject.org/reports/deadly-profits-illegal-wildlife-trafficking>
- Caron, J.-F. (2019). *Disobedience in the military: Legal and ethical implications*. Palgrave

Macmillan.

- CBS Evening News (27. 3. 1970). *Vietnam war, 1970: CBS camera rolls as platoon comes under fire* [Video]. You Tube. https://www.youtube.com/watch?v=89_3DgW_7mg
- Clark, B., Jorgenson, A. K. in Kentor, J. (2010). Militarization and energy consumption. *International Journal of Sociology*, 40(2), 23–43. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659400202>
- Clark, B. in Jorgenson, A. K. (2012). The treadmill of destruction and the environmental impacts of militaries. *Sociology Compass*, 6(7), 557–569. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2012.00474.x>
- Clark, R. D. (2013). Environmental disputes and human rights violations: A role for criminologists. V R. White (ur.), *Transnational environmental crime* (str. 163–180). Willan Publishing.
- Clifford, M. (1998). *Environmental crime: Enforcement, policy, and social responsibility*. Aspen.
- Collins, D. (2009). The failure of a socially responsive gold mining MNC in El Salvador: Ramifications of NGO mistrust. *Journal of Business Ethics*, 88, 245–268. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0288-5>
- Council of Europe. (1998). *Convention on the protection of environment through criminal law*. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007f3f4>
- Crawford, C. N. (2019). *Pentagon fuel use, climate change, and the cost of war*. Brown University. <https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2019/Pentagon%20Fuel%20Use%2C%20Climate%20Change%20and%20the%20Costs%20of%20War%20Final.pdf>
- Criminogenic. (n. d.). V *Law Insider*. <https://www.lawinsider.com/dictionary/criminogenic>
- Cunningham, F. (12. 4. 2016). *US nuclear rearmament under guise of world peace*. Strategic Culture Foundation. <https://strategic-culture.org/news/2016/04/12/us-nuclear-rearmament-under-guise-of-world-peace/>
- Deal, T. E. in Kennedy, A. A. (1982). *Corporate cultures: The rites and rituals of corporate life*. Addison-Wesley.
- Dellapenna, J. W. (2007). *Ecocide and genocide in the Iraqi marshlands*. WIT Press.
- Department of Defense (DoD). (2007). *Report to Congress on sustainable ranges*. The Office of the Secretary of Defense. <https://prhome.defense.gov/Portals/52/Documents/RFM/Readiness/docs/srr2007.pdf>
- Department of Defense (DoD). (2009). *Department of Defense base structure report: Fiscal year 2009 baseline: (A summary of DoD's real property inventory)*. <https://dod.defense.gov/portals/1/documents/pubs/bsr2009baseline.pdf>
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta [DEPS]. (2008). *Uradni list Evropske unije*, (2008/99/ES).
- Egdahl, F. W. (2010). *Popolna preolada: Totalitarna demokracija novega svetovnega reda*. Ciceron.
- Eman, K. (2011). Ekološka kriminaliteta v kriminologiji: Razvoj nove veje kriminologije v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 312–324. <https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2011/04/>

[RKK2011-04_KatjaEman_EkoloskaKriminaliteta.pdf](#)

- Eman, K. (2012). *Crimes against the environment – Comparative criminology and criminal justice perspectives* [Doctoral dissertation]. Fakulteta za varnostne vede.
- Eman, K. (2013). Environmental crime trends in Slovenia in the past decade. *Varstvoslovje*, 15(2), 240–260. https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2013-2/07_Eman.pdf
- Eman, K. in Meško, G. (2012). Ekološka kriminologija – veda o ekološki kriminaliteti. V G. Meško, A. Sotlar in K. Eman (ur.), *Ekološka kriminaliteta in varovanje okolja – multidisciplinarne perspektive* (str. 37–67). Fakulteta za varnostne vede.
- Eman, K. in Meško, G. (2014). *Environmental crime in criminology: Crime phenomena and development of a green criminology in Slovenia*. Schoolar's Press.
- Eman, K., Meško, G., Dobovšek, B. in Sotlar, A. (2013). Environmental crime and green criminology in South Eastern Europe – Practice and research. *Crime, Law and Social Change*, 59(3), 341–358. <https://doi.org/10.1007/s10611-013-9419-0>
- Environmental Protection Agency. (n. d.). *Clean ups at federal facilities*. <https://www.epa.gov/fedfac>
- Finer, S. E. (1962). *The man on horseback: The role of the military in politics*. Pall Mall Press.
- Finger, M. (1991). The military, the nation state and the environment. *The Ecologist*, 21(5), 220–225.
- Freeland, S. (8. 11. 2015). *Crimes against the environment: The silent victim of warfare*. The Conversation. <http://theconversation.com/crimes-against-the-environment-the-silent-victim-of-warfare-50215>
- Gallagher, C. (1993). *American ground zero: The secret nuclear war*. The MIT Press.
- GAO, United States Government Accountability Office. (2006). *Improvement Continues in DOD's reporting on sustainable ranges but additional time is needed to fully implement key initiatives*. <https://www.gao.gov/assets/gao-06-725r.pdf>
- Garb, M. (1995). Koncepti vojaške profesije. *Teorija in praksa*, 32(1–2), 147–156. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-XGNQQPHD/690c4513-c8b7-49c2-a192-4588410e39a9/PDF>
- Garb, M. (2007). Razmislje o pojmu vojaška disciplina. *Slovenska vojska*, 15(2), 28–29.
- Garb, M. in Tominc, B. (2018). Vojaška profesija, profesionalizacija in profesionalizem v Slovenski vojski. *Varstvoslovje*, 20(3), 267–285. https://www.fvv.um.si/rv/arhiv/2018-3/01_Garb_Tominc_rV_2018-3.pdf
- Gee, D. (2007). *Informed choice? Armed forces recruitment practice in the United Kingdom*. Joseph Rowntree Charitable Trust. <https://www.forceswatch.net/wp-content/uploads/informedchoicefull.pdf>
- Geeting Monroe, D. (1942). When a soldier breaks the law. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 33(3), 245–254. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol33/iss3/2/>
- Glebovskiy, A. (2019). Inherent criminogenesis in business organisations. *Journal of Financial Crime*, 26(2), 432–446. <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2018-0010>

- Gobert, J. in Punch, M. (2007). Because they can: Motivations and intent of white-collar criminals. V H. N. Pontell in G. Geis (ur.), *International handbook of white-collar and corporate crime* (str. 98–124). Springer.
- Goffman, E. (1964). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.
- Green, P. in Ward, T. (2004). *State crime: Governments, violence and corruption*. Pluto Press.
- Griffin, R. W. in O'Leary-Kelly, A. M. (ur.). (2004). *The dark side of organizational behavior*. Jossey-Bass.
- Griffiths, S. (2015). *Pigs disco*. Ditto Press.
- Grizold, A. (1999). *Obrambni sistem Republike Slovenije*. Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Hamblin, J. D. (2013). *Arming mother nature: The birth of catastrophic environmentalism*. Oxford University Press.
- Hamm, M. (2007). »High crimes and misdemeanors«: George W. Bush and the sins of Abu Ghraib. *Crime Media Culture*, 3(3), 259–284. <https://doi.org/10.1177/1741659007082466>
- Herr, M. (1968). *Dispatches*. Avon Books.
- Higgins, P. (2012). *Earth in our business: Changing the rules of the game*. Shephard-Walwyn.
- Hockey, J. (1986). *Squaddies: Portrait of a subculture*. Exeter University Press.
- Hooks, G. in Smith, C. L. (2004). The treadmill of destruction: National sacrifice areas and native Americans. *American Sociological Review*, 69(4), 558–575. <https://doi.org/10.1177/000312240406900405>
- Hunt, E. J. F., Wessely, S., Jones, N., Rona, R. J. in Greenberg, N. (2014). The mental health of the UK Armed Forces: Where facts meet fiction. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.23617>
- Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. The Belknap Press.
- Hynes, P. (2011). The military assault on global climate. *Climate & Capitalism*. <https://truthout.org/articles/the-military-assault-on-global-climate/>
- International campaign to ban landmines – Cluster munition coalition (ICBL-CMC). (2017). *Land mine monitor 2017*. http://www.the-monitor.org/media/2615219/Landmine-Monitor-2017_final.pdf
- International Criminal Court [ICC]. (1998). *Rome statute of the International Criminal Court*. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
- Jakič, M. (2010). *Organizacijska kultura in socialne reprezentacije v Slovenski vojski*. Fakulteta za družbene vede.
- Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. V V. Ruggiero, N. South in I. Taylor (ur.), *The new European criminology: Crime and social order in Europe* (str. 119–132). Routledge.
- Janowitz, M. (1964). *The professional soldier: A social and political portrait*. The Free Press.
- Jelušič, L. (2002). Ritualizacija čustev v vojaški organizaciji. *Teorija in praksa*, 39(1), 112–132.
- Jambozorg, M., Pournouri, M., Poorhashemi, S. A. in Hermidasbavand, D.

- (2015). Challenges ahead of codification of environmental crime indices as an international crime. *International Journal of Environmental Science and Technology*, 12(11), 3719–3734. <https://doi.org/10.1007/s13762-015-0830-1>
- Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. V V. Ruggiero, N. South in I. Taylor (ur.), *The new European criminology: Crime and social order in Europe* (str. 480–506). Routledge.
- Juhasz, A. (15. 4. 2013). *Why the war in Iraq was fought for Big Oil*. CNN. <https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html>
- Kanduč, Z. (2003). Kriminologija in vojna – zgrešeno ali nezaželeno srečanje? *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(3), 128–143. https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/2003/03/RKK2003-03_ZoranKanduc_KriminologijaInVojna.pdf
- Karlen, D. in Pepper, L. H. (1952). The scope of military justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 43(3), 285–298. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4019&context=jclc>
- Kazenski zakonik (KZ-1-UPB1). (2012, 2015, 2016, 2017, 2020, 2021, 2022, 2023). *Uradni list RS* (50/12, 54/15, 6/16, 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 105/22, 16/23).
- Klare, T. M. (15. 7. 2014). Twenty-first century energy wars: How oil and gas are fuelling global conflicts. *Energypost*. <http://energypost.eu/twenty-first-century-energy-wars-oil-gas-fuelling-global-conflicts/>
- Klein, N. (2017). *Doktrina šoka: Razmah uničevalnega kapitalizma*. Mladinska knjiga.
- Koniuszewski, A. (2016). Land degradation from military toxics: Public health considerations and possible solution paths. V I. Chabay, M. Frick in J. Helgeson (ur.), *Land restoration: Reclaiming landscapes for a sustainable future* (str. 119–132). Elsevier.
- Lasswell, H. D. (1941). The Garrison State. *American Journal of Sociology*, 46, 455–468. <https://doi.org/10.1086/218693>
- Leebaw, B. (2014). Scorched earth: Environmental war crimes and international justice. *Perspectives on Politics*, 12(4), 770–788. <https://doi.org/10.1017/S1537592714002126>
- Light, S. E. (2014). The military-environmental complex. *Boston College Law Review*, 55(3), 879–946. <https://storage.googleapis.com/jnl-bcls-j-bclr-files/journals/1/articles/648/63ae8bd10920d.pdf>
- Lunden, W. A. (1952). Military service and criminality. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 42(6), 766–773. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3968&context=jclc>
- MacManus, D., Dean, K., Jones, M., Rona, R. J., Greenberg, N., Hull, L., Fahy, T., Wessely, S. in Fear, N. T. (2013). Violent off ending by UK military personnel deployed to Iraq and Afghanistan: A data linkage cohort study. *The Lancet*, 381(9870), 907–917. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)60354-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)60354-2)
- Martin, B. (1984). *Uprooting war*. Freedom Press
- McGarry, R. (2012). The workplace of war: Unlimited liability or safety crimes?. *Criminal Justice Matters*, 89(1), 6–7. <https://doi.org/10.1080/09627251.2012.721963>
- McGarry, R. in Murray, E. (2018). Beyond »khaki collar crime«: Thinking

- criminologically about the military institution and its personnel. V B. Wadham in A. Goldsmith (ur.), *Criminologies of the military: Militarism, national security and justice* (str. 1–44). Hart Publishing.
- McGarry, R. in Walklate, S. (2011). The soldier as victim: Peering through the looking glass. *The British Journal of Criminology*, 51(6), 900–917. <https://doi.org/10.1093/bjc/azr057>
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. Harper and Row.
- Ministry of Justice. (2022). *Ex-service personnel in the prison population, England and Wales*. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1113741/Ex-service_personnel_in_the_prison_population_2022.pdf
- Moskos, C. C. (1974). The concept of the military-industrial complex: Radical critique or liberal bogey? *Social Problems*, 21(4), 498–512. <https://doi.org/10.2307/799988>
- Nellemann, C., Henriksen, R., Raxter, P., Ash, N. in Mrema, E. (ur.). (2014). *The environmental crime crisis: Threat to sustainable development from illegal exploitation and trade in wildlife and forest resources: A rapid response assessment*. United Nations Environment Programme. <https://www.cbd.int/financial/monterreytradetech/unep-illegaltrade.pdf>
- Nuclear Threat Initiative [NTI]. (11. 10. 2018). *North Korea nuclear overview*. <https://www.nti.org/analysis/articles/north-korea-nuclear/>
- Østvik, K. in Rudmin, F. (2001). Bullying and hazing among Norwegian army soldiers: Two studies of prevalence, context, and cognition. *Military Psychology*, 13(1), 17–39. https://doi.org/10.1207/S15327876MP1301_02
- O'Sullivan, C. in Walters, R. (2016). Criminology, war and environmental despoliation. V R. McGarry in S. Walklate (ur.), *The Palgrave handbook of criminology of war* (str. 79–96). Palgrave Macmillan.
- Pearce, F. (29. 8. 2022). *Collateral damage: The environmental cost of the Ukraine war*. Yale Environment 360. <https://e360.yale.edu/features/ukraine-russia-war-environmental-impact>
- Pečar, J. (1981). »Ekološka« kriminaliteta in kriminologija. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 34(1), 33–45. https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/RKK/PDF/1981/01/RKK1981-01_JanezPecar_EkoloskaKriminaliteta.pdf
- Pershing, J. L. (2006). Men and women's experiences with hazing in a male-dominated elite military institution. *Men and Masculinities*, 8(4), 470–492. <https://doi.org/10.1177/1097184X05277411>
- Pravila službe v Slovenski vojski (PSSV). (2009). *Uradni list RS*, (84/09).
- Proechel, T. M. (2007). Solving international environmental crimes: The international environmental military base reconstruction act – A problem, a proposal, and a solution. *International and Comparative Law Review*, 29(1), 120–151. <http://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol29/iss1/5/>
- Ratković, B. (ur.). (1981). *Vojni leksikon*. Vojno izdavački zavod.
- Reiss, A. J. Jr. (1966). Presidential address: The study of deviant behavior: Where the action is. *The Ohio Valley Sociologist*, 32(1), 1–12. <http://www.jstor.org/stable/45185057>
- Reuben, S. H. (2010). *Reducing environmental cancer risks: What we can do now: 2008–*

- 2009 annual report. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health, National Cancer Institute. https://deainfo.nci.nih.gov/advisory/pcp/annualReports/pcp08-09rpt/PCP_Report_08-09_508.pdf
- Ross, I. Y. (2000). Controlling crimes by military. V I. Y. Ross (ur.), *Controlling state crime* (2nd ed.) (str. 115–139). Routledge.
- Ruggiero, V. (2005). Criminalizing war: Criminology as ceasefire. *Social & Legal Studies*, 14(2), 239–257. <https://doi.org/10.1177/0964663905051221>
- Ruggiero, V. in South, N. (2010). Critical criminology and crimes against the environment. *Critical Criminology*, 18(4), 245–250. <https://doi.org/10.1007/s10612-010-9121-9>
- Ruiz, D. (2011). Ecocide in the Mesopotamian marshes. V G. Meško, A. Sotlar in J. Winterdyk (ur.), *Policing in Central and Eastern Europe – Social control of unconventional deviance, conference proceedings* (str. 139–148). Faculty of Criminal Justice and Security.
- Russell, E. (2001). *War and nature: Fighting humans and insects with chemicals from World War I to Silent Spring*. Cambridge University Press.
- Salvi, G., Nuosi, C., Arbulla, D., Cherchi, A., De Giudici, G., Ibba, A. in De Muro, S. (2015). Ostracoda and foraminifera response to a contaminated environment: The case of the ex-military arsenal of the La Madallena harbour (Sardinia, Italy). *Micropaleontology*, 61(1–2), 115–133.
- Santana, D. B. (2009). Resisting toxic militarism: Vieques versus the U.S. Navy. V R. White (ur.), *Environmental crime: A reader* (str. 350–359). Willan Publishing.
- Segal, D. R. (2007). Military sociology. V C. D. Bryant in D. L. Peck (ur.), *21st century sociology: A reference handbook* (str. 353–360). Sage Publications.
- Shiner, P. (2010). The abject failure of British military justice. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 4–5. <https://doi.org/10.1080/09627250802476643>
- Shulman, S. (1992). *The threat at home: Confronting the toxic legacy of the U.S. military*. Beacon Press.
- Situ, Y. in Emmons, D. (2000). *Environmental crime: The criminal justice system's role in protecting the environment*. Sage Publications.
- Silvester, J. (4. 8. 2017). Inside the mind of Hoddle Street killer Julian Knight. *The Age*. <https://www.theage.com.au/national/victoria/inside-the-mind-of-hoddle-street-killer-julian-knight-20170803-gxodxc.html>
- Skolnick, J. H. (1966). *Justice without trial: Law enforcement in democratic society*. Wiley.
- Smith, K. (2020). Environmental protection, the military, and preserving the balance: »Why it matters, in war and peace«. *Seattle Journal of Technology, Environmental & Innovation Law*, 11(1), 112–132. <https://digitalcommons.law.seattleu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1014&context=sjteil>
- Stefes, C. H. in Theodoratos, P. (2017). Researching environmental crime in non-democratic regimes. *Critical Criminology*, 25(2), 215–230. <https://doi.org/10.1007/s10612-017-9362-y>
- Sutherland, E. H. (1949). *White collar crime*. Holt, Rinehart and Winston.
- Taylor, I., Walton, P. in Young, J. (2013). *The new criminology: For a social theory of deviance*. Routledge.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, capital, and european states*. Wiley-Blackwell.

- Vaughan, D. (1999). The dark side of organizations: Mistake, misconduct, and disaster. *Annual Review of Sociology*, 25, 271–350. <http://www.jstor.org/stable/223506>
- Vaughan, D. (2007). Beyond macro- and micro-levels of analysis, organisations and cultural fix. V H. N. Pontell in G. Geis (ur.), *International handbook of white-collar and corporate crime* (str. 3–24). Springer.
- Veitch, J. (3. 2. 2017). *U.S. Marines in battle of Fallujah - Urban combat footage/Iraq war* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pjQvk5PrqDA>
- Wadham, B. (2013). Brotherhood: Homosociality, totality and military subjectivity. *Australian Feminist Studies*, 28(76), 212–235. <https://doi.org/10.1080/08164649.2013.792440>
- Wadham, B. (2016). The dark side of defence: Masculinities and violence in the military. V R. McGarry in S. Walklate (ur.), *The Palgrave Handbook of Criminology of War* (str. 269–287). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-43170-7_15
- Wadham, B. in Goldsmith, A. (ur.) (2018). *Criminologies of the military: Militarism, national security and justice*. Hart Publishing.
- Walklate, S. in McGarry, R. (2016). Murderousness in war: From Mai Lai to marine A. V K. Fitz-Gibbon in S. Walklate (ur.), *Homicide, gender and responsibility* (str. 97–112). Routledge.
- Walters, R. (2007). Critical criminology and the intensification of the authoritarian state. V A. Barton, K. Corteen, D. Scott in D. Whyte (ur.), *Expanding the criminological imagination: Critical readings in criminology* (str. 15–37). Willan Publishing.
- Warchol, G. L. (2013). The transnational illegal wildlife trade. V R. White (ur.), *Transnational environmental crime* (str. 379–395). Willan Publishing.
- Watts, J. in Vidal, J. (13. 7. 2017). Environmental defenders being killed in record numbers globally, new research reveals. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2017/jul/13/environmental-defenders-being-killed-in-record-numbers-globally-new-research-reveals>
- White, M. D., Mulvey, P., Fox, A. M. in Choate, D. (2012). A hero's welcome? Exploring the prevalence and problems of military veterans in the Arestee population. *Justice Quarterly*, 29(2), 258–286. <https://doi.org/10.1080/07418825.2011.560890>
- White, R. (2008a). *Crimes against nature: Environmental criminology and ecological justice*. Willan Publishing.
- White, R. (2008b). The criminalisation of environmental harm. *Criminal Justice Matters*, 74(1), 35–37. <https://doi.org/10.1080/09627250802476817>
- White, R. in Heckenberg, D. (2014). *Green criminology: An introduction to the study of environmental harm*. Routledge.
- Williams, C. (2009). An environmental victomology. V R. White (ur.), *Environmental crime: A reader* (str. 200–221). Willan Publishing.
- Wingrove-Haugland, E. (2015). Moral sensitivity and dehumanization in the military. V D. S. Mower, P. Vandenberg in W. L. Robison (ur.), *Developing moral sensitivity* (str. 205–222). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Young, J. (1992). Ten points of realism. V J. Young in R. Matthews (ur.), *Rethinking*

criminology: The realist debate (str. 24–68). Sage Publications.

Zakon o obrambi (ZObr-UPB1). (2004, 2015, 2020). *Uradni list RS*, (103/04, 95/15, 139/20).

Zakon o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRSMKS). (2001). *Uradni list RS*, (700-01/01-67/1).

O avtorjih:

Silvo Grčar, magister varstvoslovja in izredni študent doktorskega študijskega programa Varstvoslovje, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: silvo.grcar@student.um.si

Dr. Katja Eman, izredna profesorica za kriminologijo, Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede, Ljubljana, Slovenija. E-pošta: katja.eman@um.si